

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 12
DECEMBER

1997

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris

140 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)
Institut for
sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Fredenshøj 28
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev

I dette nummer:

*Historisk Samfunds 75-års jubilæum den
1. november 1997* 307

Lørdag den 1. november fejrede Historisk Samfund for Sønderjylland ved et festarrangement på Folkehjem 75-års jubilæet for oprettelsen af foreningen den 19. december 1922. I den anledning holdt foreningens formand, Lars N. Henningsen, en tale, som gengives her.

Han sled bibler som sko. 313

Under denne titel skrev Knud og Kirsten Madsen en bog om sønderjyden og dansk-amerikaneren Jens Dixen, der udkom i 1995 på forlaget »Savanne« i Christiansfeld. Knud Madsen tegner her et portræt af bogens hovedperson.

De tog billetten 322

Hvordan gik det de mange sønderjyder, som udvandrede til USA og Canada. En af mulighederne for at få et svar på dette og andre spørgsmål er brevene fra udvandrerne til deres familier i Sønderjylland. På baggrund af sin egen slægtshistoriske forskning fortæller Lorenz A. Jacobsen, Aabenraa, om brevenes muligheder.

En slesvigsk student 325

Udvandrerens personlige baggrund var vidt forskellig. Jens H. Nielsen skildrer Hans Adolf Johansens liv fra hans opvækst som gårdmandssøn i Forballum over teologistudierne i København til livet som omvandrende lægprædikant og naturmediciner i Amerika. Her får man bl.a. et indblik i hans bevæggrunde for at tage til Amerika og de tanker, han gjorde sig som udvandrer.

Det sker - på de nordslesvigske museer 332

Bognyt. 334

Bagsiden om forsiden 336

Hvordan kom udvandrene til det nye land? Leif Nielsen har fulgt udvandrene fra de første tanker til rejsen med en af amerikabådene.

Forsidebilledet:

Matz Chr. Birck (1859-1934) foran sin vinhandel i Storegade 19 i Aabenraa, hvorfra han også drev rejsebureau med bl.a. agentur for Hamborg-Amerikalinien. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Historisk Samfunds 75-års jubilæum den 1. november 1997

Af LARS N. HENNINGSEN

Lørdag den 1. november fejrede Historisk Samfund for Sønderjylland ved et festarrangement på Folkehjem 75-års jubilæet for oprettelsen af foreningen den 19. december 1922. I den anledning holdt foreningens formand, Lars N. Henningsen, en tale, som gengives her.

Når der er fødselsdag, plejer man at rette nogle ord til fødselaren - fortælle træk af hans/hendes historie - og give en karakteristik. Det vil jeg prøve ganske kort.

Lidt historie

Historisk Samfund for Sønderjylland hører hjemme i familien af »amtshistoriske samfund«. I kongeriget opstod disse foreninger i årene efter 1902. Det begyndte med Historisk Samfund for Ribe Amt i 1902, og inden 20 år var der tilsvarende foreninger i samtlige danske amter.

Sønderjylland eller Nordslesvig lå dengang uden for Danmarks grænser. Her blev der i første omgang ikke oprettet et tilsvarende amtshistorisk samfund. Landsdelen hørte jo under Preussen. I

Sønderjylland blev der kun taget skridt til at udgive en historisk årbog. I 1889 udkom første årgang af Sønderjyske Årbøger. Som udgivere stod tre kendte sønderjyder: den unge politiker og bladmand H.P. Hanssen, den danske rigsdagsmand fra Flensborg Gustav Johannsen og Nordslesvigs grand old man P. Skau fra Bukshave. Årbogens egentlige fader sad dog i København. Det var rigsarkivar A.D. Jørgensen, som stammede fra Gråsten. Nationale foreninger i København gav økonomisk rygstød til årbøgerne.

Nordslesvig fik altså sin historiske årbog, men en forening stod ikke bag tidskriftet. Det kom først i 1922, i år for 75 år siden.

I dagene 23.-25. juni 1922 holdt Dansk Historisk Fællesforening årsmøde i Haderslev. Her udtrykte stiftamtmand Viggø Haarløv ønsket om, at der i de genforenede landsdele blev dannet et Historisk Samfund i stil med de amtshistoriske samfund i kongeriget.

Som sagt så gjort: Den 19. december 1922 stiftedes Historisk Samfund for Søn-

Fra jubilæumsfesten på Folkehjem om eftermiddagen. Foto: Mikkel Maurer. Flensborg Avis.

derjylland ved et møde på Folkehjem i Aabenraa. Foreningen er altså et barn af Genforeningen.

I de første udkast til love blev »Historisk Samfund for de sønderjyske Landsdele« foreslået som foreningens navn. Sådan kaldte man dengang Nordslesvig. Navnet blev dog »Historisk Samfund for Sønderjylland«, og det blev fastslået, at der ikke var noget i vejen for, at foreningen kunne have medlemmer syd for den nye grænse. Den nye forening blev altså et samfund for hele »Sønderjylland«, ikke kun for det genforenede Nordslesvig.

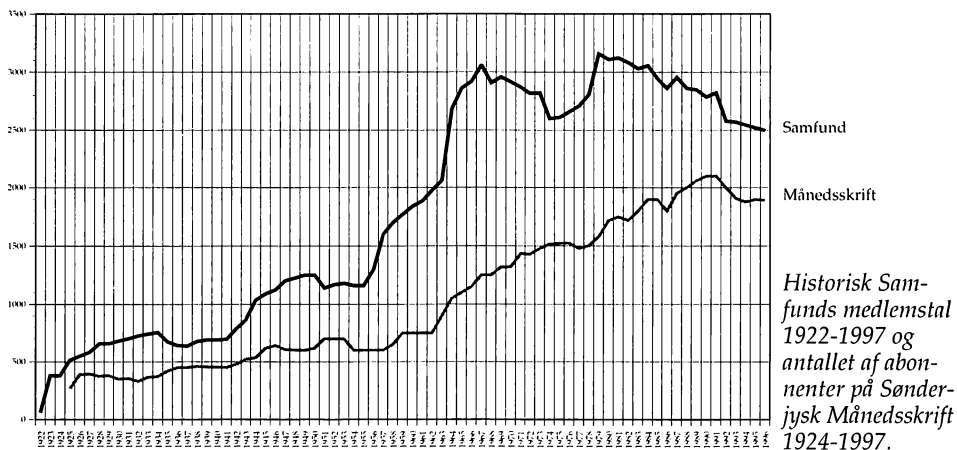
Det nye samfund tog fat. Hovedopgaven blev at fortsætte udgivelsen af Sønderjyske Årbøger. Det skete troligt år efter år. Format, udstyr og indhold har skiftet. Indtil i dag har Sønderjyske Årbøger bragt 30.700 sider. Sønderjyske Årbøger har altid været og er stadig den vægtigste af Danmarks amtshistoriske årbøger. I fagligt historisk niveau hæver årbøgerne sig i dag ved siden af de faghistoriske tidsskrifter - »Historisk Tidsskrift«, »Historie« og »Fortid og Nutid«.

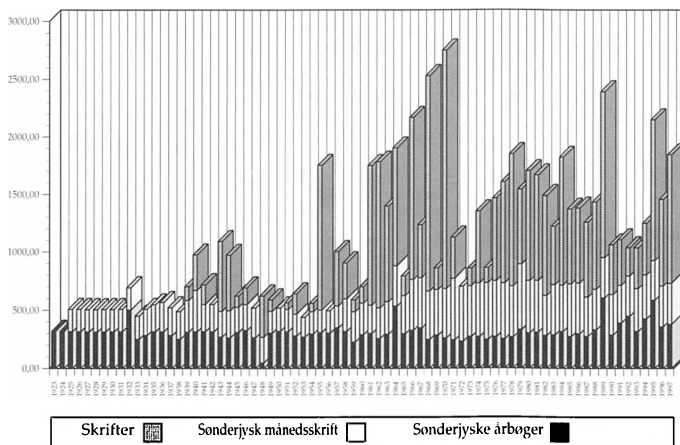
I 1924 lancerede samfundet også et såkaldt månedsskrift, som fik navnet Sønderjysk Månedsskrift. Her blev der

plads til de kortere og lettilgængelige artikler. Det lykkedes at få månedsskriftet færdigt hver måned, år ud og år ind. 22.600 sider er udkommet indtil i dag. I dag er der ca. 2.000 abonnenter. Månedsskriftet er landets eneste af sin art.

Historisk Samfund tog også fat på at udgive selvstændige bøger. Det første bind i Skriftrækken udkom i 1939. Bogudgivelsen udviklede sig til et aktivt forlag. På jubilæumsdagen udkommer to bind, nemlig bind 77 i Skriftrækken og bind 29 i serien »Sønderjyske Levnedsløb«. Desuden er hidtil udgivet syv bind i en serie af såkaldte »Studier«, seks hæfter i en serie kaldet »Sønderjyske Billeder« - og en del andre publikationer. I alt 143 bind eller 33.431 sider er det blevet til gennem årene.

Mere end noget andet har Historisk Samfund været et forlag. Men det var dog ikke det hele. Fra midt i 1950'erne blev der lagt mere vægt på det såkaldt folkelige arbejde - udflugter og foredrag. Det gav foreningen en bredere dimension. Mange kræfter har været i sving for at skabe alt dette, og basis for det hele har været medlemmerne. Det begyndte med 60 medlemmer ved stiftelsen i 1922. I 1939 nåede foreningen knap 700. De nye aktiviteter i midten af 1950'erne sat-

De to tidsskrifter *Sønderjyske Årbøger* og *Sønderjysk Månedsskrift* har gennem årene haft et ret konstant omfang. *Sønderjyske Årbøger* dog med fuldtids årgange i jubilæumsårene 1964, 1989 og 1995. De store udsving i udgivelserne blev skabt af skrifterne. Særligt 1960'erne med en række værdifulde kildeudgivelser, årene 1977-89 og de seneste år har været præget af stor forlagsaktivitet.

te tallet op til ca. 1700. I 1967 nåede medlemstallet op på lidt over 3.000, og i dag er vi på knap 2.500.

På landsplan ligger Historisk Samfund som den næststørste amtshistoriske forening. I aktivitet ligger vi allerøverst.

Så vidt om fødselsdagsbarnets historie. Lad os nu prøve at se udviklingen lidt på langs og tværs. Jeg vil opstille nogle teser og påstå, at historien om Historisk Samfund er udtryk for nogle almene træk i udviklingen af det historiske arbejde gennem 75 år.

Sønderjylland og kongeriget

For det første: Gennem de 75 år har arbejdet med sønderjysk historie gjort sig selvstændigt.

Gennem mange år var impulserne nordfra helt afgørende. Det gjaldt ved oprettelsen af *Sønderjyske Årbøger*, og denne »hjælp nordfra« fortsatte i mange år. Langt op i tiden lyttede den lokale redaktion af *Sønderjyske Årbøger* til den historiske fagkundskab i kongeriget. Man talte om en »sønderjysk redaktion« og en »kongerigsk redaktion«. Historikere med bopæl i kongeriget skrev flittigt til årbøgerne.

Det samme gælder selve foreningen. Forbilledet i 1922 var de amtshistoriske

samfund i kongeriget. Gode fagfolk nordfra var repræsenteret i den første styrelse.

I dag er det et overstået kapitel. I dag har alle styrelsesmedlemmer reelt bopæl i Sønderjylland. I dag kan Sønderjylland altså selv.

Det lokale historikermiljø er blevet styrket. Det kan vi glæde os over, men vi må også have øje for faren. Vi må ikke blive os selv nok. Vi må også i dag holde kontakt til historikerkredse i resten af landet og til de mange, som dér interesserer sig for Sønderjyllands historie. Måske ligger de bedste muligheder for at få nye medlemmer faktisk nord for Kongeåen.

Det kan godt være, at vi burde genoplive den gamle tradition med folk fra kongeriget i styrelsen. Vi må ikke være for sammenspiste.

Faghistorisk oprustning

For det andet: Der er i de senere år sket en faghistorisk oprustning, i Sønderjylland og i Historisk Samfund. Faghistorikerne er blevet flere.

Jeg ser her bort fra de mange historielærere og holder mig til museerne og forskningsinstitutionerne. Ser vi på denne gruppe, forekom der ikke nogen sær-

Aftenfesten i den store sal på Folkehjem samlede 200 medlemmer og indbudte. Formanden trak linier gennem foreningens historie, og generalkonsul H. P. Clausen causerede under overskriften »Er der noget tilbage af sønderjyderne?«. Professor Troels Fink fortalte minder og fremhævede frv. landsarkivar Peter Kr. Iversen som den, der skabte fornyelsen af foreningen i 1950'erne. Foto: Privat.

lig vækst i de første tre årtier efter Genforeningen. Ved museerne var der ansat et par historikere, ved landsarkivet siden 1923 én arkivar og fra 1930'erne to. Endnu i 1950 var der kun i alt fem faghistorikere i museums- eller forskerstillinger i landsdelen.

I 1960'erne kom der flere. Studieafdelingen i Flensborg oprettedes i 1963, landsarkivet fik en arkivar mere. Den store eksplosion kom dog først fra sidst i 1970'erne. Nye historiske institutioner blev oprettet eller fik faghistorikere som ledere: Institut for Grænseregionsforskning (1976), Institut for Sønderjysk Lokalhistorie (1985), Haderslev byhistoriske Arkiv (1986), Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (1989), Archiv Historische Forschungsstelle der Deutschen Minderheit (1992). Museerne fik flere folk. I dag råder de over 17 akademikere, som tager sig af forskelli-

ge sider af historien. I arkiverne er der seks arkivarer, i Institut for Grænseregionsforskning tre historikere. Kort sagt en vækst fra fem personer i historiske forskerstillinger i 1960'erne til op mod 30 i dag.

Denne eksplosion afspejles i Historisk Samfunds styrelse. Her har akademikere alle dage domineret, men længe var historikerne ikke enerådende. I 1933 var styrelsen på ni mand. Heraf var fem akademikere (to læger, tre historikere). I 1950 var der tolv medlemmer, heraf ni akademikere (seks historikere, to præster, en læge). I dag har faghistorikerne helt taget magten. Præster og læger er forsvundet fra vor kreds. Kun en enlig jurist er der tilbage. Så ham er vi glade for! Historisk Samfund er kort sagt under faghistoriker-regimente.

De mange akademikere = historikere er en styrke. Men det kan også føre til

ensidighed. Derfor er vore amtskredse så vigtige. Takket være dem er der syv ikke-faghistorikere i styrelsen. Amtskredsene indebærer en kontaktflade, som er helt afgørende. Vi har alvorligt brug for folk, som kan andet end at skrive og udgive bøger. Formidlingen, ja markedsføringen af foreningen må ikke glemmes, og her kommer nogle af vi faghistorikere til kort.

Lokalhistorien i Sønderjylland

For det tredje: Lokalhistorien i Sønderjylland har skiftet ansigt gennem de 75 år.

Det fremgår, når man ser på Historisk Samfunds love. Fra 1922 og 30 år frem stod der i lovene, at samfundet skulle »vække og nære sansen for sønderjysk historie« ved at udgive Sønderjyske Årbøger og senere Sønderjysk Månedsskrift og selvstændige publikationer. Der skulle også holdes foredrag.

I 1955 tilføjedes nye punkter. Nu nævnes også udflugter, og det hedder, at samfundet skal »udøve en tilskyndende og vejledende virksomhed over for historisk, særlig lokalhistorisk arbejde«. Her kommer for første gang det brede lokalhistoriske arbejde uden for Historisk Samfund ind i synsfeltet. Historisk Samfund ses som den, der skal inspirere de andre.

Næste punkt i udviklingen fremgår af lovene fra 1992. Nu hedder det, at samfundet skal »samarbejde med andre historiske, særlig lokalhistoriske foreninger, institutioner og arkiver«.

Med andre ord: Lovene fra 1955 og 1992 udtrykker, hvad der skete i lokalhistorien i den sidste menneskealder. I de første mange år tegnede de gamle foreninger Historisk Samfund for Sønderjylland og Historisk Samfund for Als og Sundeved alene en meget stor del af lokalhistorien i landsdelen. Fra 1950'erne

fik arbejdet i Historisk Samfund for Sønderjylland en større bredde og en vejledende funktion. Derefter voksede der for alvor et lokalhistorisk arbejde frem uden for Historisk Samfunds rammer. Historisk Samfund fik nye brødre og søstre.

I dag har næsten hvert sogn sin egen forening eller sit eget arkiv. I disse nyere lokalhistoriske foreninger er der i Sønderjylland alene over 13.000 medlemmer. Historisk Samfund for Sønderjylland og Historisk Samfund for Als og Sundeved har kun ca. 3.700 medlemmer.

Sønderjyske Årbøger udkommer i et oplag af 2.700 eksemplarer. På samme tid udsender de mindre foreninger sogne- eller kommunehistoriske årsskrifter i et oplag af ca. 11.000. Det er dybt imponerende. Det er en helt anden verden end i 1922, 1945, eller 1955.

Det stiller Historisk Samfund over for nye udfordringer. Vi skal samarbejde, som det f.eks. sker med LASS - »Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland«. Der er plads til os alle.

Institutionaliseringens udfordring

Endelig som det fjerde vil jeg stille et spørgsmål: Historisk Samfund er en såkaldt folkelig forening. Men er Historisk Samfunds folkelige dimension i fare?

I dag er vilkårene for arbejdet i Historisk Samfund andre end for år tilbage. Vore forgængere arbejdede anderledes, end vi gør i dag. Enkelte af tidligere tiders styrelsesmedlemmer havde ganske vist et rygstød i en embedsstilling. I 1929 kom f.eks. daværende landsarkivar Frode Gribsvad ind i styrelsen. Det indledte en alliance mellem foreningen og landsarkivet. Landsarkivet udviklede sig til en ankerplads for foreningen. Landsarkivet kom til at betyde mere for Historisk Samfund end alle andre institutio-

ner tilsammen. Men Historisk Samfund har bestemt også givet noget tilbage.

Længe var kombinationen af embedsstilling og arbejde for Historisk Samfund imidlertid en undtagelse. Mange af vore forgængere udførte arbejdet i foreningen udelukkende som privatpersoner. De sad i deres fritid med manuskripter og kartoteker - med regnskaber og bøvler og fik næppe noget for det. De udførte arbejdet som et »folkeligt arbejde«.

Det samme sker stadig. Heldigvis for det. Men alligevel er billedet i dag et andet end før. I stigende grad bliver vor produktion - Årbøgerne, Månedsskriftet, Skrifterne - i disse år udført i tilknytning til landsdelens historiske institutioner. Landsarkivet, museerne og forskningsinstitutionerne er i dag hjemsted for mange aktive i styrelsen. Det er en berigelse for begge parter.

Det arbejde, som før i tiden blev udført uden forbindelse med et lønjob af lægmænd, præster, læger, lærere, landmænd sammen med historikere, ligger i dag mest på skuldrene af folk, som har et beslægtet lønjob. Kombinationen sikrer kvalitet og kontinuitet.

Men det indebærer også en udfordring, som Historisk Samfund må tackle. Vi må sige tak for samarbejdet med de historiske institutioner. Uden det kan vi ikke fortsætte på samme niveau som hidtil. Men det er afgørende, at vi også forstår at bevare foreningspræget, det frivillige engagement, alt det som man med et forslidt og vanskeligt ord kalder »det folkelige«. Arbejdet i amtskredsene, udflugterne, flerdagesturene, aftenvandringerne må ikke glemmes i strømmen af bøger. Det er disse aktiviteter, som taler bredest, og ad den vej får vi de nye kontakter, som sætter spor i medlemstal og i læserkredsen.

Slutord

De mange frivillige medarbejdere gen-

nem årene har skabt foreningen. Uanset om de nu var præster, læger, bonde-mænd, lærere eller museumsinspektører og arkivarer. I de senere år har de fundet god støtte hos hjælperne på vort kontor. Men hvad ville deres arbejde have været uden medlemmernes interesse?

Dertil kommer endnu en forudsætning for arbejdet. Kun sjældent har vore produkter kunnet bære sig selv. Økonomisk støtte udefra har Historisk Samfund altid været afhængig af. Uden den var de mange publikationer aldrig blevet sendt ud i verden. Private fonde og det offentlige, kort sagt sponsorer, har hjulpet os. Dem skylder vi en rigtig stor tak. Ikke mindst amtskommunen skylder vi tak. Det vil jeg gerne sætte en tyk streg under her i aften.

I 1922 skrev frimenighedspræst Thade Petersen et opråb, som opfordrede til at tegne medlemskab i den nye forening. Her skrev han bl.a.: »Historisk Samfund skal gøre vort land levende for os.«

De ord gælder stadig. Landet og dets historie skal Historisk Samfund gøre levende med bøger og artikler, med foredrag, udflugter, egnsvandring, flerdagesture. Ikke mindst de sidste former for formidling er der et umætteligt behov for.

En bred »folkelig-fagkyndig« formidling på højt kvalitetsniveau er der behov for. Denne kombination af kvalitet og lettilgængelig bredde må vi fortsætte med at dyrke. Kombinationen kan kun nås, når vi arbejder sammen, fagfolk og amatører, forening og historiske institutioner og deres medarbejdere. I et sådant samarbejde mellem fagfolk og amatører ligger vore muligheder.

Tak for samarbejdet, tak for opslutning om foreningen. På den måde kan vi nok gå videre frem mod 100-års jubilæet i 2022.

Han sled bibler som sko

Af KNUD MADSEN

Under denne titel skrev Knud og Kirsten Madsen en bog om sønderjyden og dansk-amerikaneren Jens Dixen. Bogen udkom i 1995 på forlaget »Savanne« i Christiansfeld. Bogen er nu udsolgt, men Knud Madsen tegner her et portræt af bogens hovedperson.

Selvbestaltet »omsorgs-konsulent« længe før »Dansk Kirke i Udlandet« så dagens lys, drog Jens Dixen omsorg for sine landsmænd i både Nordamerika, Canada, Australien, New Zealand og flere andre steder. Det var utroligt, hvad han nåede! Man kunne fristes til at sige,

at det var »med tungen ud af halsen«, han jog af sted.

Ingen kunne som han male syndens gru og helvedet på væggen, men heller ikke mange kunne som han forkynde Guds ord. Dertil kom, at Jens Dixen selv levede sin kristendom ud i hverdagen som kun få. Så man forstår, hvorfor han kunne tage sine danske landsmænd med storm.

I Amerika blev Jens Dixen således vidne til et gadeopløb. Det var en fattig vognmand, der havde mistet sin eneste indtægtsmulighed, den gamle hest, som

På det danske immigrantmuseum i Elk Horn i Iowa findes bl.a. denne gamle slidte kuffert, der har fulgt Jens Dixen på hans mange rejser rundt i verden. Denne og flere andre af Dixens efterladte ting samt en del interessante billeder er overladt til museet af den tidligere ejer af Jels Savværk, H. P. Dinesen. Foto: Knud Madsen.

han havde spændt for sin vogn. Hesten var styrtet død om midt i gadetrafikken. Det var grunden til, at der havde samlet sig et større opløb.

Nu hørte Jens Dixen, at man fra flere sider gav udtryk for stor medfølelse med den arme mand. »Hvad skulle han gøre? Det måtte være en katastrofe for ham.« Da Dixen havde stået og hørt lidt på al den jammer, gik han pludselig over til handling og banede sig vej ind i opløbet. Han stillede sig ved mandens side og sagde til forsamlingen: »Ja, det er jo godt nok, folkens, at I ynker ham, den stakels mand her, men hvor meget ynker I ham med?« Jens Dixen tog derefter sin hat af, lagde fem dollars i den og sagde, idet han gik rundt med den: »Jeg ynker ham med fem dollars, hvor meget ynker du ham med?« Der gik kun ganske kort tid, før der var skaffet så mange penge til veje, at manden kunne få råd til at købe sig en ny hest. Det var næstekærlighed i praksis.

Jens Dixen kunne samle store skarer af tilhørere omkring sig, når han holdt i tusindvis af småmøder i private hjem. Han sad meget ofte hos menighedsmedlemmer og venner i den sidste nattevagt. Det skete heller ikke sjældent, at han hjalp familier, der efter et dødsfald kom til at sidde i vanskelige økonomiske kår.

Hvem var denne usædvanlige mand?

Jens Dixen blev født den 5. april 1858 i den lille by Rojbøl syd for Jels i Sønderjylland. Takket være hans dagbog, som han påbegyndte i 1914, men hvor han ofte i tankerne vender tilbage til sit barndomshjem, ved vi en hel del om hans opvækst i hjemmet, hvortil han var meget nært knyttet. Her hedder det bl.a.: »De første mennesker, jeg mødte, var naturligvis far og mor. Jeg mindes så godt, at når mor havde fået mig til sengs og fik dynen stoppet tæt ned omkring mig, så lød det: Sov nu, i Jesu navn, min

dreng! Og jeg stod op i det samme velsignede navn. Når jeg gik et eller andet sted hen eller til skole, så sagde jeg: Far, eller mor, nu går jeg! Og altid lød det tilbage: Ja, gå i Jesu navn! - For dem var det ikke mundsvejr, men dyb alvor, at jeg måtte gå i dette dyrebare navn. De sidste ord, jeg hørte fra mors læber, var disse: Ja, gå så, i Jesu navn!«

Kun ti år gammel kom han ud at tjene. Han skulle vogte kreaturer, og som tolvårig samlede han aks i høsten på Nygaard mark, hvor han fik ros af de andre akksamlere. Det var han selvfølgelig stolt over.

Først som otteårig kom han i skole, og dengang var der kun undervisning om vinteren. Hans første skolelærer, Claus Lykke, var han meget glad for, men andenlæreren brød sig ikke om Jens og satte ham nederst, hvorimod han tog sig meget af de velhavendes børn. Men en dag, da førstelæreren selv kom og hørte børnene, blev Jens rost og sat højere op. Fra den dag kom kappelysten op i ham. Han ville følge med. Han ville overgå alle de andre, og det hjalp ham kolossalt

Småårsfolk

Jens' mor havde fået en meget dårlig skolegang. Hun kunne læse, men ikke skrive. Faderen kunne begge dele, men var især god til at læse. De var begge arbejdere, og moderen havde desuden lært at væve, hvorved hun havde lidt ekstra indtjening.

Som 70-årig skrev Jens Dixen i sin dagbog: »Dengang var vi glade for rugbrød med lidt smør eller sirup på. Vi børn glædede os ved en lille træhund eller et legetøjshus med malede døre og vinduer. Lyset i stuen kom fra en tranlampe eller tælleprås. Rigtige tællelys kunne der kun blive råd til ved højtiderne, eller når vi havde skrædderen. I vores hus var der kun stenbro og lergulve, men de var fine og bestrøet med fint

Christine og Jens Dixen i arbejdstøjet foran deres hus ved Coulter i Iowa. Foto: Knud Madsen.

sand. Møblerne var få og billige: Fars gamle, grønne kiste fra hans ungdomstid, mors gamle dragkiste med de fem skuffer fra hendes pigetid, nogle få, rebtrukne stole, en kakkellovn og lidt køkkenudstyr. Desuden havde mor en spinderok og vævestol, hvor hun møjsommeligt arbejdede ved sin væv.

Vi havde også nogle bøger. Jeg husker dem så vel: en gammel, storstilet bibel, Luthers Huspostil, Nådens åndelige Markedstid, Frelsens Budskab. Der var to salmebøger, Kingos, hvorfra far i lang tid læste morgen- og aftenbønnerne, og så den evangelisk kristelige med tillæg. Så havde vi også nogle årgange af E. Maus' Kristelige Samtaler. Det var især, hvad jeg læste. De andre bøger var for høje til mig. Da jeg var tolv år, havde jeg læst hele Det gamle Testamente og en del af Det nye. Det gamle Testamente tiltrak mig mest, da jeg havde lyst til historie, og det var også især de historiske bøger, jeg læste. En lille geografibog

havde vi også, men den var lille, gammel og upålidelig.

Vi havde ti tdr. land i forpagtning i 45 år fra Rojbøllegård, og vi var omgivet af hede og mose. Sædvanligvis havde vi to køer, hvoraf jeg kaldte den ene for min ko, som jeg passede - og passede godt. Far havde to stude, som han kørte med, og som han omsatte hvert år og på den måde havde en ekstra indtægt på. Så havde vi to eller tre får, en gris, nogle få høns, katten »Mis« og hunden »Munter«. Det var hele »besætningen«. En arbejdsvoan, to harver, en plov, en le og en rive var, hvad vi havde af arbejdsredskaber«.

Enspænder

var nok den rette betegnelse for Jens Dixen, der både som dreng og ung mand følte sig indesluttet og dårligt tilpas uden for hjemmet. Han hørte til ved heden og mosen.

Imidlertid lå hjemmet dengang på den tyske side af grænsen. Han skulle aftjene sin værnepligt, men *tysk* soldat ville han i hvert fald ikke være, så han valgte som 17-årig at udvandre til Danmark, hvor han dog ikke fandt noget, der bandt ham.

»Jeg må prøve lykken i Amerika«, sagde han til sin far, som syntes, at det var en god idé. I maj måned 1880 rejste han så over dammen til sin fætter Lauest i Wisconsin, hvor han opholdt sig det første års tid.

Senere flyttede han til Coulter i Iowa, hvor han i en årrække arbejdede ved jernbanen. Her blev han tilbudt en overordnet stilling, som han sagde nej tak til, da den medførte en del søndagsarbejde.

Tviol og anfægtelse

Jens Dixen var stærkt påvirket hjemmefra af den kristne tro, men i Amerika havde han meget svært ved at finde en plads i kirken. Han indså, at han fra barndommen havde spejlet sig i foræl-

drenes tro og ikke selv taget et personligt standpunkt. Han fik efter megen søgen hjælp fra en svensk prædikant og nogle svenske venner. Han fandt hvile og fik fred med Gud, og »det blev en herlig sommer 1884«, sagde han.

Den norske lægprædikant S. M. Stenby og bornholmeren P. C. Trandberg gjorde også uudslettelige indtryk på Jens Dixen, ligesom han ivrigt studerede kværkernes George Fox og Søren Kierkegaard. Når man betragter Jens Dixens levevis og væremåde, er det let at se, at personer som Paulus og den asketiske Frans af Assisi var hans forbilleder.

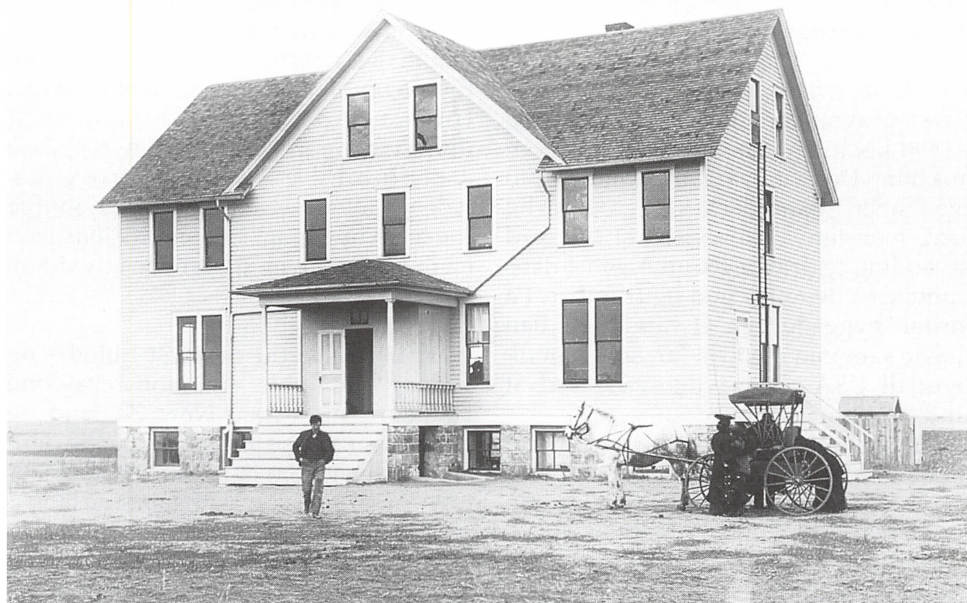
Nu skulle der arbejdes for Herren, og Jens Dixen blev et nidkært vidne, både offentligt og privat. Han ophørte med at arbejde ved banerne. I stedet begyndte

han at dræne og grave grøfter. Han havde ofte flere folk i arbejde, og man kaldte ham »trolldmanden med spaden«. Han arbejdede hårdt seks dage om ugen, og lørdag aften gik han ofte 10, 15, 20 km eller mere for at prædike eller holde møder. På vejen bad han, mediterede og forberedte sig til det emne, han skulle prædike over. Han brugte aldrig manuskript. Sent søndag aften eller ud på natten vendte han så tilbage og var klar til sit arbejde mandag morgen.

Efterhånden fandt han sin plads som medlem i »Den forenede danske evangelisklutherske Kirke i Amerika«. For Jens Dixen betød det dog ikke så meget, om man hørte til Indre Mission, eller om man var grundtvigianer, metodist eller adventist. Han var økumen helt ind til det inderste. Han var ét med Guds folk,

Jens Dixens »shanty«, som han rejste på sit land i 1901, og hvor han holdt skole om vinteren. Da den nuværende ejer af grunden nu ønsker hytten flyttet, har banken i Kenmare tilbudt at betale flytningen til en anden plads nærmere byen, så den kan bevares som minde om Jens Dixen. Om den vaklende rønne kan holde til strabadserne, er en anden sag. Foto: Knud Madsen.

Brorson Folk High School rejst i 1905 i Kenmare i North Dakota. I kælderen lå køkkenet, spisestuen og dampvarme-apparaterne. På 1. sal lå en større forsamlingsaal, klasseværelserne og forstanderboligen. Endelig lå der beboelsværelser for 40 elever på anden og tredje sal. Foto: Knud Madsen.

hvor han end mødte dem, og glædede sig i deres fællesskab. Han kunne somme tider sige: »Jeg har mere til fælles med en kristen baptist end med en død lutheraner!«

En lærd mand uden uddannelse

Når han til trods for sin middelmådige skolegang alligevel udviklede sig til en lærd mand med et vældigt kendskab til mennesker, historie og geografi, skyldtes det, at han hele sit liv var en interesseret og ivrig læser. Allerede som stor dreng læste han bøgerne på biblioteket i Stenderup og derefter bøgerne på biblioteket ved Hellet kro. Endelig gik han i gang med den store bogsamling hos Skrumsager i Københoved.

17 år gammel gik han den lange vej fra Roibøl til Vejle for at søge friplads på

skolen dér, men fik afslag og måtte gå hjem igen. På tilbagevejen havde han netop så mange penge, at han kunne tage toget hjem fra Kolding til Vamdrup, men det var alligevel en fodtur på over 100 km for at prøve at komme i skole.

Jens knyttede næverne og tog fat

På sine rejser krydsede han kloden flere gange, ikke som turist, men som en ivrig og særdeles interesseret iagttagere. Han benyttede enhver lejlighed til at gøre sig klogere, og havde han ikke hjemmefra fået den store skoleuddannelse, så havde han til gengæld lært at bruge sine store og kraftige næver. Han arbejdede hårdt og forsørgede sig selv på alle sine rejser, og han takkede Gud for, at han kunne gøre det! Når folk spurgte ham, hvordan han kunne klare sig økonomisk

på alle de mange rejser, svarede han: »Ved punktlighed, nøjsomhed, ærlighed og Guds velsignelse«.

Vældige aktiviteter

Grøftegravningen gav mange penge, og i 1890 købte han ca. 30 tdr. land på en auktion. Det var »Swamp-land«, som man siger i Amerika - fugtig og dårlig jord, men Jens Dixen viste, at han ved afvanding og dræning kunne ændre dens bonitet, så den blev god og frugtbar. På jorden byggede han et hus, hvor han boede sammen med sin far, som han fik over til USA. De havde svært ved at undvære hinanden.

Når det om vinteren ikke var muligt at arbejde med grønne gravning, tog Jens Dixen på møderejser til forskellige stater, som havde bud efter ham.

Desuden arrangerede han om vinteren kursus for en flok drenge, som han underviste i sit hjem i Luthers Katekismus, bibelhistorie, missionshistorie, geografi og flere andre fag.

Flyttedag

Da Jens Dixens far døde i 1900, havde Jens boet i Iowa i næsten 20 år, og han havde lyst til at prøve noget nyt. Han bortforpagtede derfor sin farm og rejste til North Dakota, hvor der var dannet en ny dansk bosættelse med Trinitatis Kirke som centrum. Her slog han sig ned lidt nord for byen Kenmare.

Det var sådan i Amerika på den tid, at ethvert familieoverhoved af mandkøn, der var fyldt 21 år, og som var amerikansk statsborger eller havde udtrykt ønske om at blive det, kunne få stillet op til 115 tdr. land til rådighed mod at betale et administrationsgebyr på nogle få dollars. Efter at have bygget et hus og dyrket jorden i fem år fik man skøde på ejendommen.

Jens Dixen tog fat på at brække den genstridige præriejord. For at have et

sted at bo den første tid, byggede han et »midlertidigt« træscur, der står endnu, 95 år efter. I denne »shanty«, som han kaldte det, holdt han skole i vintertiden for nogle af børnene fra menigheden. Utroligt, at det kunne lade sig gøre at undervise op til 17 børn i en hytte på tre gange fire m. De syv af børnene overnattede på alle hverdage, mens de øvrige tog hjem hver dag. Her sneede Jens Dixen inde engang med børnene i tre døgn.

På langfart

Jens fik imidlertid rejselyst i blodet og foretog sin første »missionsrejse« via Danmark til Afrika, New Zealand og Australien. Overalt besøgte han de danske kolonier, som han kunne finde. Her talte, prædikede og hjalp han sine landsmænd.

På New Zealand tog han arbejde i en grusgrav og tjente godt en hel vinter. På den måde kom han i forbindelse med en masse mennesker. I Australien traf han en djærv dansk-amerikaner, Thomsen, med hvem han gennemvandrede hele landsdelen Queensland og besøgte adskillige danske. Her gik turen ofte gennem ørkener og jungleagtige strækninger, men Dixen var i fin kondition.

Hjemkommen til North Dakota gik Jens Dixen sammen med pastor Hansen i spidsen for et større landsøgningsprojekt for nybyggere. De tog med danskerne ud for at hjælpe dem med at opøge den bedste jord og danne nye kolonier. For at de danske nybyggere ikke skulle blive taget ved næsen på grund af uvidenhed, tog Jens Dixen, der var højt respekteret overalt, med dem til myndighederne og fik ordnet deres papirer.

Der var i menighederne i North Dakota blevet stemning for at oprette en højskole, hvor de unge kunne blive undervist i kristendomskundskab, missionshistorie, geografi og engelsk. I kolonierne talte alle kun dansk med hinan-

den, og da man ikke kunne tale engelsk, kunne nybyggerne ikke begå sig uden for det danske fællesskab.

Jens Dixen og en del af hans venner tog rundt og indsamlede bidrag hos menighedens medlemmer, der rigeligt betalte udgifterne ved at bygge »Brorson Højskole«.

Dixen blev skolens første forstander og klarede opgaven sammen med to lærerinder og en økonoma. Han var en inspirerende lærer, hvis undervisning prægede hans elever, så adskillige senere blev præster, missionærer og lærere. På skolen underviste man ca. 50 elever hver vinter i fire måneder, og om sommeren holdt Jens Dixen ferieskole for børn (en slags religionsskole). Man må huske på, at der i USA ikke var og stadig ikke er religionsundervisning i de almindelige, offentlige skoler. Indtil 1914 var han skolens leder med en afbrydelse i 1907-09, hvor han atter var på rejse i Australien, New Zealand og Østasien.

Store begivenheder i 1910

Som delegat for Den forenede Kirke var

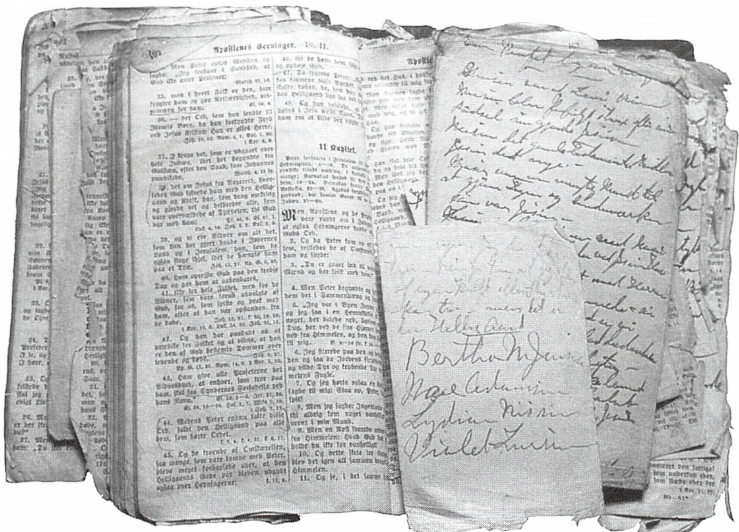
han i 1910 med til verdensmissionskonferencen i Edinburgh og benyttede samtidig lejligheden til at besøge Danmark, hvor han mødte sin kone, Christine, og en adoptiv søn. Christine kom i Amerika til at forestå husholdningen m.v. på Brorson Højskole. Adoptiv sønnen Marius gik to vintre på skolen og uddannede sig senere til teologisk kandidat i Minneapolis.

Sudanmissionen

I 1911 hørte Jens Dixen i Amerika, at man i Danmark var i gang med at starte et nyt missionselskab, der skulle sende missionærer til Sudan i Afrika (det nuværende Nigeria). Man manglede imidlertid halvdelen af den nødvendige kapital. Da Dixen altid havde interesseret sig særligt for mission i Afrika og følte sig tilskyndet af Gud til at hjælpe det nye danske missionselskab, solgte han resolut sin farm i Kenmare og sendte hele beløbet (3.000 dollars) til Sudanmissionen. Han blev på den måde en af missionens »fædre«.

Samtidig var han initiativtager til en

Jens Dixen sled adskillige bibler til laser. Han var ikke påklædt uden sin bibel, og den måtte op af lommen adskillige gange om dagen. Heri opbevarede også noter, udklip og huskesedler.
Foto: Knud Madsen.

missionsforening, hvis medlemmer i Amerika gennem mange år stod bag den danske Sudanmission. Flere af dem tog skridtet fuldt ud og rejste selv til Afrika som missionærer. Foreningen sendte i tidens løb også betydelige beløb til arbejdet. Jens Dixen overdrog senere en anden farm til missionen, der i mange år forpagtede den bort og dermed fik et årligt afkast, indtil missionen solgte den i 1994.

Den tredje og fjerde missionsrejse

Efter afskeden med højskolen og Kenmare i 1914 tog Jens Dixen atter på rejse til Australien og New Zealand, mens Christine tog til Danmark for at besøge familien.

Dixen drev den ikke af på rejsen. På det lille år, som turen varede, nåede han at holde 200 større møder og mere end 500 husbesøg. Dertil kom samtaler med mennesker og det praktiske arbejde, som han udførte. Rejsen blev på over 42.000 km, hvoraf han vandrede de 1.600 km til fods.

Ægtefællerne mødtes igen i Amerika i foråret 1915 efter en del rejsevanskeligheder på grund af Første Verdenskrig. Nu sled Jens Dixen igen i det med grøftegravning. Han tjente mange penge, som han hurtigt brugte på de mange møderejser, som han arrangerede i adskillige stater og i Canada. Alle udgifter til rejserne betalte han af egen lomme.

I 1920-21 rejste Dixen for fjerde og sidste gang til Australien og New Zealand. Christine tog til Minden i Nebraska, hvor hun blev økonoma på det nyoprettede danske alderdomshjem i dets første vanskelige tid.

Tilbage til Danmark

Efter et opslidende arbejde for sine landsmænd i det fjerne vendte Jens Dixen og Christine i 1926 hjem til Danmark, men da havde Jens Dixen også været 46 år i

det fremmede. De købte et hus i Jels tæt ved deres barndomshjem.

Dixen faldt dog aldrig til ro. Der var bud efter ham overalt, og hvor han kom for at tale (i kirker, missionshuse, skoler, foreninger og på højskoler), var der som regel trængsel.

Jens Dixen skulle tale på et elevmøde på Luthersk Missionsforenings højskole i Hillerød. Han benyttede lejligheden til at tage en tur til Bornholm. På tilbagevejen til København var der en stor flok unge, der også skulle til Hillerødmødet. De rejste sammen med Jens Dixen på dæksplads, hvor de sov tæt pakket på gulvet om natten. Da mødedeltagerne næste dag nåede Hillerød, øsregnede det. Eleverne hyrede vogne for at køre ud til højskolen, men Jens gik på sine ben. Da han nåede skolen, tog forstanderen imod ham: »Ja, men Dixen dog, kommer du gående i sådan et regnvejr?« »Ja, det gør jeg. For ser du, jeg rejser for Guds penge, og dem skal jeg holde hus med.«

Pastor Harald P. Madsen, der i årene 1926-30 var præst ved Ansgar Kirke i Odense, havde engang indbudt Jens Dixen til at tale ved en missionsuge i sognet. Han fortæller: »Efter alt, hvad vi forud havde hørt om denne mand, måtte han være en ikke helt almindelig gæst at være vært for. Og så skylder jeg sandheden at sige, at det første indtryk af ham aldeles ikke var flatterende, men nærmest en skuffelse for både min kone og mig. Vi havde jo nok hørt, at han var temmelig fordringsløs med hensyn til sin egen person. Men alligevel: udstyret i så gammel en overfrakke, helt grøn af ælde, og så usoigneret i hele sin person, sådan havde vi alligevel ikke tænkt os ham. Han bar så vist ikke sit hjerte uden på vesten. Han lignede alt andet end en globetrotter, der havde set mere af den store verden, end det bliver ret mange beskåret. Og så det underlige sprog, han betjente sig af, en blanding af slang-amerikansk

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af
Historisk Samfund for Sønderjylland

Redaktion:
Kim Furdal
Carsten Porskrog Rasmussen
Lennart S. Madsen

73. årgang
1997

Indhold

<i>Bender, Henning</i> : Den danske udvandrerdatabase og udvandringen fra Nordslesvig	195
<i>Brix, Johannes</i> : Kirurger på Rømø	45
<i>Christensen, Hilmer Juhl</i> : Soldatergraven i Bøffelkobbøl	253
<i>Conradsen, Gerd</i> : Landsbyskole i 300 år	211
<i>Conradsen, Karin</i> : Kværs skole - en 300 år gammel skabning	216
<i>Enqvist, Hans Henrik</i> : Schackenborgs bygningshistorie	89
<i>Ethelberg, Per</i> : Natur og arkæologi langs vadehav og marsk	3
<i>Frederiksen, Søren</i> : Folkegaven og dens anvendelse	105
<i>Friborg, Rud</i> : Landskabet i Sønderjyllands amt under sidste mellemistid, Eem	275
<i>Furdal, Kim</i> : Det danske folks første genforeningsmonument	22
<i>Furdal, Kim</i> : Den sønderjyske foreningsregistratur	125
<i>Furdal, Kim</i> : De lokalhistoriske årbøger 1996	258
<i>Gotthardsen, Frede</i> : Et bombefly nødlønder	51
<i>Hansen, Hans Schultz</i> : På sporet af en slesvigsk identitet 1840-48	147
<i>Hansen, Kristian</i> : Livet under Glastaget	279
<i>Have, I. P. Junggreen</i> : Parken (Schackenborg)	95
<i>Henningsen, Lars N.</i> : Lorentz Jacobsen, Augustenborg slots bygmester	38
<i>Henningsen, Lars N.</i> : Historisk Samfunds 75-års jubilæum	307
<i>Holm, Finn</i> : En nekrolog over H. A. Krüger	49
<i>Iversen, Peter Kr.</i> : Møgeltønder borg og len	68
<i>Jacobsen, Anne Marie og Birgit Weitling</i> : Sønderjyske fattiggårde	186

<i>Jacobsen, Lorenz A.</i> : De tog billetten	322
<i>Jessen, Jørgen Toft</i> : Bullhuse i det sønderjyske område	286
<i>Lauridsen, Inger</i> : Schack-slægten på Schackenborg	77
<i>Lampe, Jens Kongsted</i> : Laksmølle ved Aabenraa	158
<i>Lampe, Jens Kongsted</i> : Edvard Lembcke til minde	221
<i>Lubowitz, Frank</i> : Haderslebener Frauenverein	120
<i>Madsen, Knud</i> : Hans sled bibler som sko	313
<i>Madsen, Lennart S.</i> : Undersøgelser af værfter i den danske marsk	7
<i>Madsen, Lennart S.</i> : De arkæologiske vidnedsbyrd	72
<i>Nielsen, Jens H.</i> : En slesvigsk student	325
<i>Nørbach, Lars</i> : Drengsted - en jernalderboplads med jernproduktion	179
<i>Petersen, Peter</i> : Hvor gik Sønderjyllands ældste sydgrænse?	164
<i>Rasmussen, Carsten Porskrog</i> : Schackenborg gods	98
<i>Rasmussen, Vagn</i> : Gymnastikforeningen Fremtiden i Anslet før 1920	115
Redaktionen: Schackenborg	67
<i>Rønne, Bent Vedsted</i> : Den store ulveplage i 1600- og 1700-tallet	243
<i>Weitling, Birgit og Anne Marie Jacobsen</i> : Sønderjyske fattiggårde	186
<i>Wiel, Stine</i> : Gammel og ny kærlighed - Historien om tingen	35
<i>Wiel, Stine</i> : I hjertet af Angel - Søder Brarup. - Et besøg værd	154
<i>Willumsen, Anne-Birgit</i> : Dannebrogspuden	193
<i>Willumsen, Anne-Birgit</i> : Kongeligt alter i landsbykirke	248

Faste rubrikker

Det sker - på nordslesvigske museer... 28, 60, 108, 140, 172, 204, 236, 268, 300, 332

Set og sket i grænselandet - Grænselandskronik (*Eskild Bram*) 13, 132, 225, 293

Bagsiden om forsiden

Marskens sten (<i>Erik Jørgensen</i>)	32
1700-tallet. Fra træhus til stenhus (<i>Jørgen Overby</i>)	64
Tønderegnens herregårde (<i>cpr</i>)	112
Foreningernes mangfoldighed (<i>cpr</i>)	144
Middelalderens møller (<i>Bjørn Poulsen</i>)	176
Fra tiggeri til fattiggård (<i>Lars N. Henningsen</i>)	208
Skolen i Sønderjylland før de slesvigske krige (<i>Keld Grinder-Hansen</i>)	240
Det middelalderlige rejsealter (<i>Lars Bisgaard</i>)	272
Landskab og mennesker efter sidste nedisning (<i>Jørgen Holm</i>)	304
Udvandringsagenterne (<i>Leif Nielsen</i>)	336

Redaktionens signaturer: *kf* = Kim Furdal, *cpr* = Carsten Porskrog Rasmussen, *lsm* = Lennart Secher Madsen.

Bognyt

<i>Aabenhus, Jørgen: Alle tiders tanker (Inge Adriansen)</i>	175
<i>Adriansen, Inge: Sønderjysk Kogebog (Bi Skaarup)</i>	63
<i>Andersen, Erik Skifter: Erhvervsvirksomheder i Aabenraa 1847-1997 (kf)</i>	142
<i>Arkæologi i Slesvig 4/1995. Archäologie in Schleswig 4/1995.</i> <i>(Steen W. Andersen)</i>	171
<i>Bengtsson, Allan og Lars N. Henningsen: Vandrelærere -</i> <i>rejsende i dansk kultur (Jørn Buch)</i>	207
<i>Bennetzen, Margrethe: Mine erindringer (Bent Vedsted Rønne)</i>	175
<i>Buch, Jørn: Haderslev Statsseminarium 1920-1995 (cpr)</i>	63
<i>Dragsbo, Peter og Nina Fabricius: Ballum - et sogn ved Vadehavet</i> <i>(H. E. Sørensen)</i>	111
<i>Duus, Arne: Rendbjerg Teglværk 1783-1928 (Bent Vedsted Rønne)</i>	143
<i>Fabricius, Nina og Peter Dragsbo: Ballum - et sogn ved Vadehavet</i> <i>(H. E. Sørensen)</i>	111
<i>Fabricius, Nina: Landet med de store gårde (kf)</i>	170
<i>Fangel, Henrik: Haderslev Bys Historie (Peter Dragsbo)</i>	30
<i>Geschichtsumschlungen. (Hans Schultz Hansen)</i>	207
<i>Hansen, Laura Meyer: Vonsild i krig og fred (kf)</i>	62
<i>Henningsen, Lars N.: Ejendoms historie i Sønderjylland.</i> <i>En arkivvejledning (kf)</i>	111
<i>Henningsen, Lars N. og Allan Bengtsson: Vandrelærere -</i> <i>rejsende i dansk kultur (Jørn Buch)</i>	207
<i>Hokkerup, Birgitte og Kirsten Sparvath: Karsten Thomsens liv og digtning</i> <i>(Elsemarie Dam-Jensen)</i>	334
<i>Ingvorsen, Leif: Det lyder som et eventyr (Hans Schultz Hansen)</i>	31
<i>De nationale modsætninger/Der nationale Gegensatz 1864-1914</i> <i>(Anker Thygesen)</i>	110
<i>Johannsen-Bojsen, Karin: Hjerterbold og tryksvæerte (Elsemarie Dam-Jensen)</i> ..	174
<i>Karl Otto Meier. Udgiver Grænseforeningens Årbog 1997 (Eskild Bram)</i> ...	303
<i>Kegnæs i nyere tid. (Ism)</i>	335
<i>Schackenborg godsarkiv (kf)</i>	110
<i>Lorentzen, Karl Heinz: Holdninger har en pris (Jesper Bolund Jensen)</i>	302
<i>Posthuse i Sønderjylland (kf)</i>	171
<i>Rasmussen, René: Ringridning i Aabenraa gennem 100 år (Anker Thygesen)</i>	302
<i>Rasmussen, Troels: Den dansk-tyske traktat 1922 (kf)</i>	238
<i>Rasmussen, Vagn: Ung og tomme ette håndbold og piger (Karl Erik Olesen)</i> ..	238
<i>Schultz, Annette Østergaard: Mellem Fjelstrup og fronten (H. E. Sørensen)</i> ...	206
<i>Sparvath, Kirsten og Birgitte Hokkerup: Karsten Thomsens liv og digtning</i> <i>(Elsemarie Dam-Jensen)</i>	334
<i>Stolz, Gerd: Die Schleswig-Holsteinische Erhebung (Egon Mårup)</i>	62
<i>Sørensen, H. E.: Sønderjyllands Oldtid (Per Ethelberg)</i>	270
<i>Sørensen, H. E.: Skærbæk kommune i gamle billeder (kf)</i>	335

Stedfortegnelse

- Als 148
Alslev 53
Angel 154
Anslet 115ff
Augustenborg 38
Bedsted 53
Bevtoft 49
Bov 229
Bredebro 179
Bredevad 192
Bremen 316
Broager 23, 260
Bylderup 26
Bøffelkobbøl 253, 256f
Coulter 315
Draved 51
Drengsted 179ff
Ejder 167
Farrisskov 244
Felsted 258
Flensborg 151, 166, 233
Flovst 292
Fole 34
Forballum 325 ff
Frisland 226
Gram 14
Gravenhoved 119
Gråsten 231, 264
Haderslev 15, 35, 37, 121, 148, 221, 224, 246
Hamborg 199, 336
Helsingør 250
Hjerpsted 3f
Ho bugt 8
Holtenau 164
Hostrup 103, 158
Højer 2, 186
Jacksonville 202
Jels 314
Kenmare 316, 319
Kiel 164, 168, 220
Kjelstrup Strand 263
Kollund 16
Kruså 228
Kværs 211ff, 216f
København 198, 222, 326, 336
Ladegaard 35
Løgumkloster 146
Misthusum 9
Munkbrarup 242, 248
Møgeltønder 36, 68f, 72, 76, 104
North Dakota 318
Nyborg 67
Nydam mose 157
Rendsborg 164
Ryd 249
Rødding 178
Rømø 45ff
Schackenborg 66f, 74, 77ff, 89ff, 95ff, 97ff, 105
Shelby County 196
Skærbæk 236
Slesvig 152f
Spydholm 11
Stubbum 287
Sundeved 148
Sønder Brarup 154
Sønderborg 125, 136, 193
Thorsbjerg sø 154
Toftum 210
Tyrstrup 289f
Tønder 71, 104, 126, 227, 234, 276, 300
Tørsbøl 219
Vester Højst 57
Vestkysten 3, 6
Vonsild 297
Ørby 291
Øsby 188
Øster Højst 51
Øster Terp 53
Aabenraa 19, 29, 38ff, 123, 128, 142, 158, 162, 279, 307 ff

og rav-sønderjysk. Jeg gøs ved tanken om, hvordan vore fynboer ville tage ham.

Men jeg kunne have sparet mig alle mine bekymringer i den retning. Dixen vandt meget hurtigt ved nærmere bekendtskab. Min samtale med ham var ikke ret gammel, før jeg fik et levende indtryk af at være sammen med en personlighed, der var af et helt usædvanligt format, både menneskeligt og kristeligt. Han gik på talerstolen og talte for en tæt sammenpakket skare i - ja, uhørt dristighed - to stive klokketimer med en sådan åndsfulde og kraft, at vi, der var til stede, glemte både tid og sted - og manden selv - for det budskab, han bragte«.

Travl og energisk til det sidste!

Der kom en svær tid for Jens, da Christine i 1929 blev ramt af en hjerneblødning, der lammede hende i den ene side. Men de fik hjælp i huset, og deres mange venner trådte hjælpende til. Christine fik det lidt bedre, og Jens kunne fortsætte sit arbejde.

Ved årsskiftet til 1931 blev han imidlertid selv syg og måtte sende afbud til alle møder i januar måned. Trods sygdom mødte han alligevel op til juletræsfest i missionshuset den 7. januar. Under festen rejste Jens Dixen sig og talte til den store forsamling. Han gennemgik sit liv, som han havde levet det med Gud, og lod en række af sit livs store oplevelser rundt på kloden passere revy for tilhørerne. Efter festen gik Jens Dixen til døren og sagde farvel til alle. Mange følte, at det var det sidste farvel, hvad det også blev.

Et par dage efter sad Jens Dixen i sit hjem sammen med en af sine venner. Samtalen faldt ganske naturligt på hans mange rejser. Vennen spurgte da: »Hvor rejser du så hen næste gang, Dixen?« »Kan hælde, jeg rejser til dine forældre«, svarede han alvorligt. Vennen blev noget forvirret og underlig til mode.

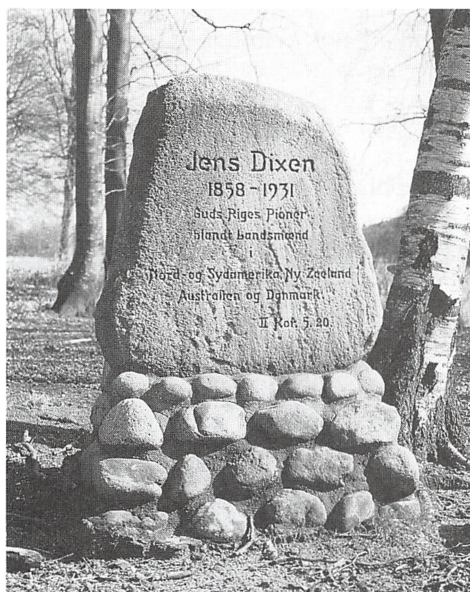
»Men de er jo døde«, sagde han. »Jeg ved det, men de har efterladt mig deres adresse«, lød Dixens forklaring.

Til det sidste tænkte Jens Dixen på alle andre end sig selv. Han testamenterede sit hus til kommunen på betingelse af, at man omdannede det til et hjem for gamle mennesker fra egnen. I dag er »Dixensminde« i Jels et stort, moderne plejehjem.

Den 12. januar 1931 tiltrådte han den sidste rejse, hvorfra ingen vender tilbage. Et kredsløb var afsluttet, og man kan vist roligt - og ganske kort - karakterisere det som *et liv i tjeneste!*

Jens Dixen sagde engang om et andet betydende menneske: »Der er stjerner, der lyser længe efter, at de er borte«.

En sådan stjerne var han selv.

Venner blandt Indre Mission rejste dette minde på Jels Voldsted. Når man på stenen kan læse: »Guds Riges pionér blandt landsmænd i Nord- og Sydamerika, New Zealand, Australien og Danmark« må det tilføjes, at Dixen aldrig nåede til Sydamerika, selv om han havde tanker om det kort tid før hjemrejsen til Danmark. Foto: Knud Madsen.

De tog billetten

En sønderjysk udvandrerhistorie

Af LORENZ A. JACOBSEN

Hvordan gik det de mange sønderjyder, som udvandrede til USA og Canada? Svaret på dette og andre spørgsmål kan man finde i breve fra udvandrerne til deres familier i Sønderjylland. På baggrund af sin egen slægtshistoriske forskning fortæller Lorenz A. Jacobsen, Aabenraa, om brevenes muligheder.

75-års jubilæet for Sønderjyllands genforening med Danmark blev i 1995 fejret i landsdelen, men i 1920 blev denne begivenhed nok fejret med større begejstring og taknemmelighed af sønderjyderne. De 60.000 sønderjyder, der i tiden efter 1864 udvandrede til USA eller Canada på grund af Bismarcks hårdhændede politik over for den dansksindede

befolkning, fik dog ikke samme del i glæden ved Genforeningen.

Hvordan det gik disse familier i det fremmede og fjerne land med et for dem fremmed sprog i et land, der var under udvikling og opbygning, det fortæller udvandrerens breve en del om. Brevene var meget kortfattede og ofte skrevet, som sønderjyder taler, men de var meget hjertelige. Hjemveen skinnede dog ofte igennem. Her kan man også se, at de var meget interesserede i at høre om de ændrede nationale forhold.

Hvor mange, der rejste fra Bov og Holbøl sogne, vides ikke, men de udvandrere fra egnen, som jeg kender, var hovedsagelig landarbejdere eller en del af den landbougdom, der var i over-

Daniel Peter Ohlsen med børn og svigerbørn. Forrest på stolen sidder Daniel P. Ohlsen og fra venstre Thomas, Ruth, Frederik, Helene, Eva og Georg. Foto: Lorenz A. Jacobsen.

skud på gårdene. Mange tog kone og børn med, eller de kom et eller to år efter. De fleste valgte at rejse over Hamborg eller Bremen. Kun ganske få rejste af særlige grunde over København.

De bosatte sig i Whiting/Kansas, hvor de købte billig jord, og hvor de gensidigt kunne hjælpe hinanden. På grund af sprogbarrieren blev der i begyndelsen kun indgået rent sønderjyske ægteskaber, men efter 3. generation kan man se, at der blev stiftet blandede ægteskaber. Dermed skete der også en spredning af familierne over hele det vestlige USA.

Til at begynde med måtte de nøjes med en jordhytte. På prærien var jorden dog meget bedre. Der gik ikke lang tid, før familien fik tag over hovedet, og der blev penge tilovers til redskaber og besætning.

For kvinderne var den første tid den værste. Penge var der ikke mange af, så føden bestod i begyndelsen ofte kun af den egenproduktion af grønsager og kartofler, som den fede jord kunne give. Ved barnefødsler var der ikke megen hjælp at få. Mange har i den første tid sikkert nok ønsket at komme hjem til Sønderjylland igen, men en returbillet var der ingen penge til.

Hvad skete der så, når de med store forventninger efter en lang sørejse og en lige så lang togrejse ankom til det forjættede land? Hvordan skulle man få svar på sådanne spørgsmål, hvis ikke udvandrerne selv havde sendt breve hjem til familien i Sønderjylland?

Daniel Peter Ohlsen, der sammen med sine forældre og fem søskende var udvandret til USA, og som bosatte sig i Oregon, skrev i juni 1922 et sådant brev til sin søster Cathrine Christine Jacobsen, født Ohlsen, i Fårhus. Det er skrevet, da han var 67 år. Brevet giver os et godt indtryk af livet i det fremmede land. Det tegner billedet af et liv i medgang og modgang, med glæde og sorg. Samtidig

med Daniel rejste forældrene og fem søskende fra Sønderjylland.

Eugene M. R. A. Oregon
30te Juni 1922.

Kære Søster!

Nu har jeg været i Amerika i 42 år, og i al den tid har jeg ikke hørt fra dig, dog mener jeg, at du har skrevet en gang imellem til Kansas, der er jo sket meget, siden vi sidst sås. Det har været et travlt liv for dig såvel som for mig, men nu er jo børnene voksne, og travlheden stilnet noget af, jeg tænkte at sende dig nogle Kodak billeder, som børnene selv har taget, så kan du jo gøre dig nogen forestilling om, hvordan vi ser ud.

Vi havde otte børn, to er jo døde tillige med deres moder, resten af os er alle nær sammen. Børnene er alle gifte undtagen den yngste, Eva, men hun er forlovet. Hun er 23 år, er bogholder og kasserer på et apotek. Thomas er den ældste, 36 år, Georg 34, Helene 32, så kom Anna. Hun døde, da hun var 16 af tyfus, hun kunne være 30. Frederik 27, Ruth 25, Eva 23, nå jeg glemte stakkels Andreas, han var den ældste, men han var epileptisk og var plaget af krampe, døde to måneder efter Anna og af tyfus. Anna døde den 7. marts 1908, Andreas den 13. maj, og deres Moder døde den 12. maj 1907, der var ingen af dem med i krigen. Thomas og George var i 3. klasse på grund af, at de havde familie, og ligeledes Helenes mand Frederik var i 2. klasse og fik lov at blive på farmen. Kun første klasse blev indkaldt, jeg havde lovet Frederik, at han måtte gå i december, når vi fik tilsæet, men så blev jo kejseren ked af legen før. Der var 16 unge danske eller børn af danske indkaldt. Seks kom til Frankrig, men fem nåede kun til fronten, af dem faldt tre, kun to kom tilbage. En af de faldne blev sendt hjem og begravet her for ikke en uge siden, fra Kansas har jeg ikke hørt,

Huset i Oregon, som Daniel P. Ohlsen opførte, efter det første hus brændte. Foto: Loreiz A. Jacobsen.

hvordan det går, vor kære broder Jacob blev jo så den næste, der måtte forlade denne verden.

Nu er vi så fem tilbage. Jeg er rask og arbejder hver dag i høet for tiden. Børnene er meget gode og kærlige imod mig, og vi er en lykkelig familie. De kommer ofte hjem, vi bor 5 mil fra Eugene, og de har jo alle bil, så kommer de ud om aftenen en lille tur. Om søndagen efter gudstjenesten tager vi ud i skoven, bjergene her i Oregon er bevokset med svær skov, og der er dybe floder rige på fisk, der fanger de unge og de små så fisk, så spiser vi aftensmad i det frie, og så kører vi hjem. Jeg har ofte ønsket, at du og Rasmus med jeres børn havde været her, jeg har 12 små børnebørn, og de er alle så gode og søde og holder meget af bedstefar, de er mig til stor glæde på mine gamle dage.

Nu kan du jo se, hvordan de ser ud, og så skal jeg se, om jeg kan forklare dig, hvad de hedder. Der bliver nok nogle navne, som du ikke kan udtale, thi de er jo amerikanske, og de taler kun amerikansk. Helene mistede sin ældste lille pige, Marjorie, hun var ti år og den eneste, der kunne tale dansk, det var så hårdt for os alle sammen.

Når du ser billedet med mig og de små, da ser du to drenge på højre fløj, de

er Helenes, Vernon står foran med knæstøvler på og Ehrling bag ved ham. Den næste er Thomas' lille pige, hun hedder Lenice, bagved hende står Georges søn Ralph, han drejer hovedet til siden, så har jeg Helenes lille pige på mit højre knæ, hun hedder Shirley. På mit venstre knæ holder jeg Frederiks lille datter. Hun er kun seks måneder gammel, hun hedder Grace Elaine, så står Helenes lille Robert. Den store Pige bag ham er Thomases, hun hedder Lucile. De næste to piger er Georges Mildred foran og Myrthe bagved, til sidst står Glen og hans hund. Han er Thomas' ældste søn, han er 13 år, og han går med mig på jagt. En dreng af Thomas' gjorde sig tvær og kom ikke med, men fortrød det bagefter, han hedder Dale og er ni år, nu vil jeg så slutte denne gang, om få dage vil jeg skrive til Rasmus og sende ham nogle billeder.

Jeg håber nu, at disse linier må finde jer alle i bedste velgående, og lad mig så høre fra dig og dine, var din søn i krig? Tabene må jo have været store for jer der i Sønderjylland. Nu vær hilset fra os alle.

Din broder
D. P. Ohlsen
Eugene M. R. A.
USA

En slesvigsk student

Af JENS H. NIELSEN

Den personlige baggrund for at udvandre til Amerika var vidt forskellig. I artiklen skildrer Jens H. Nielsen Hans Adolf Johansens liv fra hans opvækst som gårdmandssøn i Forballum over teologistudierne i København til omvandrende lægprædikant og naturmediciner i Amerika. Her får man bl. a. et indblik i hans bevæggrunde for at tage til Amerika og de tanker, han gjorde sig som udvandrer.

Slægten og gården

I 1835 blev Ludvig Daniel Hass sognepræst i Mjolden. Da han næppe selv havde stor forstand på landbrug, ansatte han en dygtig landbrugsmedhjælper til at tage sig af præstegårdens landbrug. En af dem, som han betroede dette job til, var Jakob Johansen. Han var født i Bramstedlund i Ladelund sogn i 1806 og blev en trofast medarbejder for Mjoldenpræsten.

Ikke langt fra præstegården lå landsbyen Forballum. På en af de største gårde boede gårdmand Hans Hansen Hage, hvis far i 1772 havde købt gården af Trøjborg for 575 rdl. Han giftede sig i 1830 som enkemand med den meget yngre Ester Marie Mærsk, der fødtes i Mjolden 1808. Ægteskabet blev ikke langvarigt, idet Hans Hansen Hage døde i 1836 efterladende enken og en lille søn på fire år, der også var døbt Hans Hansen Hage.

Den unge enke Ester Marie og præstegårdens avlskarl Jakob Johansen forelskede sig i hinanden, og da pastor Ludvig Daniel Hass i 1840 fratrådte sit embede, forlod Jakob Johansen også præstegården. Den 4. november 1841 giftede han sig i Mjolden kirke med Ester Marie Mærsk. Han rykkede ind på en

god gård. Boopgørelsen, som blev foretaget, før Ester Marie kunne gifte sig anden gang, viste, at gården med besætning og løsøre havde en værdi af 6.508 rdl. Ester Marie fik en god ægtefælle, der også var en dygtig landmand, så forbindelsen var i orden.

En af Jakob Johansens nevøer fra Bramstedlund har givet en god beskrivelse af Jakob Johansen og gården:

»Familien i Bramstedlund havde regelmæssig forbindelse med familien i Forballum. Man aflagde hvert år besøg hos hinanden, som regel i sommertiden, enten før eller efter høsten. Sådant en rejse var dengang et helt foretagende - der gik mindst tre dage dermed. Vognturen til Forballum havde for os børn præget af en stor oplevelse. Både på hen-

*Hans Adolf Johansen som student i København.
Foto: Privat eje.*

Beboelsen til gården i Forballum, Kristen Koldsvej 4. Privat eje.

og tilbagerejsen blev der gjort holdt i Tønder. Selvom Tønder kun var en lille by, var den for os, der kom fra landet, en by, som gav os meget nyt at se på. Også Forballum var helt anderledes end Bramstedlund. Den ligger i et oversvømmelsestruet område, der først er blevet inddiget i de senere år. Ved stormflod kunne det ske, at vandet trængte ind i huse, selvom de var bygget på værfter. Det var for os børn spændende at lytte til de voksnes beretninger om farerne under stormfloderne. Jakob Johansen var i bund og grund et godt menneske, som ikke havde personlige fjender. Han søgte at vende alt til det bedste. Når jeg skal forestille mig et godt menneske, så tænker jeg altid på ham. Han plejede hvert år at besøge os i Bramstedlund, og så opsøgte han de mange steder fra drengetiden. Han havde et venligt ord til alle, og man kunne se i hans ansigt, at han ikke rummede ondskab. Vi glædede os alle, når han kom. Han nåede, lige som sin ældre broder Jens, en høj alder.«

Den 4. september 1842 nedkom Ester Marie med to tvillingsønner, der blev døbt Hans Adolf og Johan. De har uden tvivl haft en god barndom på den gamle gård, der lå med en enestående flot udsigt over marsken og den nærliggende Bredeå.

Hele sognet var præget af de grundtvigske tanker, som pastor Hass og Chri-

sten Kold havde bragt med til stedet. Opdragelsesmetoderne har ganske givet været præget af Kolds pædagogiske intentioner. Også de to følgende præster i Mjolden, L. C. Hagen (1840-50) og Otto Harald Benedictus Boisen (1851-60), gik ind for grundtvigianismen. Det er sikkert sidstnævnte præst, der har opfordret Jakob Johansen til at lade sønnen Hans Adolf komme på Ribe Katedralskole med det for øje at blive uddannet til præst.

Slesvigsk student i København

Hans Adolf dimitterede fra Ribe i 1863. Efter eksamen i Ribe startede han samme år på det teologiske studium i København. Han klarede filosofikum med tg i det indledende kursus, fik mg i psykologi og ug i logik. Han tog eksamen i oversættelse af latinske kirkefædre med haud. sec., der betyder »ikke urosværdig«.

Studiestarten var således rimelig god, og man kan fornemme, at de første tre år i København for Hans Adolf har været en god tid. Med sit gode gemyt og sit åbne og venlige væsen fik han snart mange venner. Hans bedste ven blev Alfred Heering, en søn af stifteren af det kendte vin- og spiritusfirma Heering.

Under hele sit ophold i København stod Hans Adolf i en livlig brevveksling med familien i Forballum, så han kunne følge med i de forandringer, der indtraf ved Sønderjyllands afståelse til Preussen.

Søsteren Anna Mathilde (1846-87) skriver således til ham den 15. april 1867: »Det er også en sørgelig tid her omkring, for alle de unge mænd og karle er næsten flygtet allesammen, ellers skulle de jo gøre ed. Broder havde da en stor lykke, at han fik fripas!« (hun hentyder til, at broderen Kristen Brodersen Johansen, der altid kun blev kaldt Broder, havde

fået udrejsetilladelse til Danmark). »Nu har vi hverken præst, degn eller sognefoged. De ville jo heller ikke aflægge ed. Så nu kan vi jo vente at få bare tyskere i sognet her. Præsten i Randerup blev afsat den anden dag, og sådan går det jo rundt omkring.«

En måneds tid senere fortæller Broder i et brev, at Hans Adolfs tvillingebror, Johan, ligesom så mange andre slesvigere agtede at udvandre til Amerika, og Hans Adolf opfordredes til at give ham skjorter og andre beklædningsgenstande med, når han passerede København.

Brevene fra Hans Adolf i disse år viser, at han konstant manglede penge, og at det tilsyneladende var svært for faderen at undvære så mange, som Hans Adolf kunne bruge. Faderen begyndte også at blive utålmodig med hensyn til Hans Adolfs studietid og udtrykte gentagne gange håb om, at han snart blev færdig med studierne.

I 1868 havde Johan forpagtet en gård i Illinois. Gården var i danske mål på 360 tønder land og havde 500 får, 2 heste, en plov, en harve, en vogn og en slåmaskine, men han havde brug for en større besætning og mere inventar. Faderen lånte ham derfor 400 rdl. til nyanskaffelser. Det betød, at man i Forballum havde vanskeligt ved at afse flere penge til København, og faderen skrev derfor i et brev til Hans Adolf: »Du er en slesvigsk student, så jeg kan ikke forstå, at du ikke får hjælp af nogen kasse, så meget, som der er samlet ind til slesvigske studenter.«

Hans Adolf var som teologisk studerende meget interesseret i, hvordan det gik med kirkelivet i Mjolden. Faderen fortæller, at der var flere i sognet, der ikke ville i kirke. Nogle sad og hostede, når præsten bad for kongen, »... og din onkel Fedder, han putter fingrene i begge ører, når præsten beder for kongen,

og så glemmer han at tage dem ud, når præsten beder Fadervor«.

Især interesserede det Hans Adolf, hvad der skete i »Samfundet«, som man kaldte den første frimenighed i Mjolden. Samfundet holdt sine møder i Mjolden Fægekro, og her kom flere præster for at prædike. Da pastor Svejstrup prædikede der i 1868, kom der folk fra store dele af oplandet for at høre ham. Pastor Svejstrup var nok den præst, der i begyndelsen oftest prædikede i Mjolden. Men når man skulle til alters, tog man op til ham i Ribe.

Enken efter den sidste danske præst i Mjolden, fru Fog, havde af den nye præst, pastor Wernich, fået lov til at blive boende i Mjolden præstegård. Det kunne lade sig gøre, fordi Wernich selv boede i præ-

Hans Adolfs tvillingebror Johan, der også udvandrede til USA, hvor han blev selvstændig farmer. Han havde ifølge Hans Adolf en smuk sangstemme. Billedet antyder, at han også spillede violin. Foto: Privat eje.

Hans Adolf som lægprædikant i USA. Foto: Privat eje.

stegården i Døstrup, hvor han også var præst. I sommeren 1869 blev fru Fog imidlertid opsagt, fordi hun en søndag formiddag havde været i færgehuset for at høre pastor Svejstrup på samme tid, som Wernich prædikede i Mjolden kirke. Provsten skældte i den anledning Wernich ud, men denne var ubøjelig, og fru Fog flyttede så til Hybjerg. Denne begivenhed styrkede sammenholdet i Samfundet, der efterhånden fik hyppigere møder og flere prædikanter, blandt dem Birkedal, Appel, Melby og Sjørring.

Brevene til Hans Adolf fortæller også, at egnens unge i stort tal tog på højskole. I 1869 fortæller søsteren Anna Mathilde, at hun selv var kommet på Rødding Højskole, og hun var meget glad for undervisningen. Hun fortæller, at tre af egnens unge mænd samme år var på Rød-

ding Højskole, medens to havde været elever på Askov. Også den nærliggende højskole i Brøns trak elever fra området.

I brevene fortælles også livligt fra de lokale begivenheder. Således skriver broderen Christian i et brev fra 1868: »Thyssen fra Mjolden har været heel tombe, men nu er han næsten ret igen, det er ikke at mærke på ham andet, som han er lidt rask i sin snak. Han var til marked i Skærbæk, der var han heel tombe, han slog en i hovedet, så blodet kom. Det var, fordi de nægtede ham at skyde med en vindbøs ... gendarmen bandt hans hænder, fik ham på en vogn og kørte ham hjem.« Værre var det med Christian i Vollum: »Han skal nok til Flensborg og sidde i arresthus i 14 dage. Grunden dertil er helt fra Bartholomæus-markedet i Kloster. Han og nogle andre sad og fik noget at drikke. De holdt en tale for damerne - gendarmen meldte dem an og sagde, at de havde udbragt en skål for Danmark.«

Send flere penge

I København sloges Hans Adolf fortsat med økonomien og med studierne. Ingen af delene gik, som han ønskede. I brevene til hjemmet beder han konstant om flere penge, mens brevene hjemmefra opfordrer ham til sparsommelighed og til at blive færdig med studierne. Tilsyneladende forsøgte Hans Adolf at spare på pengene. Hvert år opsagde han sine værelser i ferien, og man kan fornemme, at han med de mange skiftende adresser i studieårene fik kendskab til det indre København.

I december 1870 fik han tilsendt 60 daler, og det var Broder, som førte penen: »For det første skal jeg da sige dig og bede dig spare! Endelig spare på pengene, så meget du kan! Det er jo gerne omkvædet hver gang, der bliver sendt dig penge, og altid har vi haft god grund dertil. Det har ofte knebet for fader at få

pengene skrabet sammen til dig. Dog i år kniber det så hårdt som nogen sinde. Det gør os ondt at høre, at du ikke er vel, og det smerter dig vist også selv desto mere, dersom det virkelig havde været din agt at gå op til eksamen i januar. Kun Gud alene ved, hvad der er godt, for vore tanker er ikke Herrens, og hans veje er ikke vore«. Til opbyggelse og forbillede sendte Broder ham et digt, som Johan havde sendt hjem fra Amerika:

Dybt indpræget i mit hjerte
er min faders alvorsord;
aldrig de i fryd og smerte
glemmes skal af mig på jord.
Moder, tak for tårer varme,
tak for bønner, som du bad,
tak for du på kjærlig arme
dyssed' mig med skønne kvad.

Men det blev ikke til en eksamen for Hans Adolf i januar 1871, og kort efter skrev han hjem, at han heller ikke gik til eksamen den følgende sommer. Broder skriver bl.a. tilbage: »...Ja, det var en stor skuffelse og bedrøvelig efterretning og så uventet. Thi det er jo tredje gang, at vi har ventet, at det skulle blive alvor«.

Da Hans Adolf så meddelte, at han heller ikke gik op til den næste eksamen, skrev Broder i november 1871: »Det var da et bedrøveligt brev, vi der fik fra dig, ja, du kan tro, at vi alle blev rigtig bedrøvede. Moder græd og græder så ofte derover og kan slet ikke komme over det, thi dertil kommer jo også, at vi tvivler om, at du kan, om du ville have gået op til eksamen til jul, thi det har nu så været flere gange, at så ofte det har nærmet sig tiden til eksamen, så er der altid kommet noget i vejen, så har du altid haft undskyldninger«.

Dette sidste brev blev omadresseret til kommunehospital, hvor Hans Adolf var blevet indlagt den 23. november, men udskrevet fra den 19. december. De 27

dages indlæggelse kostede ham 15 rdl 72 sk. For at klare denne udgift var han nødsaget til at låne 50 rdl. af S. Lomholt i København. Disse penge tilbagebetalte han den 22. december, og det belastede naturligvis hans økonomi. Han skrev derfor hjem for at få tilsendt 50 rdl. Hjemmet kunne ikke afse så stort et beløb og sendte ham kun 33 preussiske daler. I flere af brevene hjemmefra blev han nu opfordret til at gøre alvor af at få sin eksamen. Således skriver faderen til ham den 5. februar 1872: »Du må give os en grundig efterretning om, hvorfor du ikke vil gå op til eksamen til sommer. Vi kan jo ikke forstå det med dig, for du skrev sidste sommer, at når du kom hjem næste år, så ville du sætte dem i forlegenhed, for du ville gå op til vinter. Men da du nu heller ikke vil tage eksamen i sommer, så kan vi ikke skaffe dig penge længere. Nu skal vi først skaffe 200 mark til at betale i rente af de penge, du har lånt. ... Vi er alle i stor forlegenhed og utilfredse med dig, for alle spørger de, om du har taget eksamen. Vi er nu blevet så sat af det. Det er nu 16 år siden, du rejste til Ribe«.

Presset på Hans Adolf kom nu også fra sognets befolkning, der havde hørt ham prædike i Samfundet. Det gjorde han så godt, at en gårdmandskone i Mjølnden, Bothilde Brøns, udtalte, at det var den bedste prædiken, hun nogen sinde havde hørt, og hun håbede stærkt på at få ham at høre igen.

For at få orden i økonomien tog Hans Adolf nu job som lærer ved en privat realskole, og samtidig fik han et par privatelever. I marts 1872 sendte han to breve til Københavns Universitet, hvor han understreger sit ønske om at tage teologisk eksamen til jul samme år. Da hans problemer med hebræisk kunne blive den største hindring for at bestå, anmoder han samtidig om at få en kynligere vejleder i dette fag.

Det blev imidlertid heller ikke til en eksamen i 1872. I sommeren 1873 gik han op til eksamen, men dumpede. Reaktionen hjemmefra var forståeligt nok præget af sorg og skuffelse. Det lyser ud af faderens brev fra 26. juli 1873 til Hans Adolf: »Din moder modtog brevet af posten (vi havde fremmede fra Smedager), og hun tog brevet og læste det og beholdt det i lommen. Da gæsterne rejste, talte de om, at moder ikke var godt i stand. Hun tog til at græde og sagde, at du var falden igennem, og Mathilde græd, og alle var bedrøvede derover. Det er det hårdeste stød, vi har fået hele tiden. Din moder går og er så bekymret for dig. ...Det er det værste, indtil alle folk får snakket derom. Vi vredes ikke derover, men det gør os ondt for dig, og alle folk har hjertelig ondt af dig«. Som i alle de andre breve, der gennem årene kom fra hjemmet, var også dette brev præget af varme og den kærlighed og samhørighed, der var i familien Johansen.

Lægprædikant i Amerika

Det var nu meningen, at Hans Adolf skulle forsøge at gå op igen i 1874. Det blev der ikke noget ud af. Han erkendte sit nederlag og opgav drømmen om en teologisk eksamen. Han besluttede derfor som så mange danskere i de år at udvandre til Amerika.

Efter turen over Atlanten åbnede en ny og spændende tilværelse sig for Hans Adolf Johansen. Han tog udfordringerne op, som de meldte sig, og fik et virkelig aktivt liv i Amerika. Han har ganske givet besøgt sin tvillingbror Johan, der nu var blevet selvstændig farmer i Oakland i Californien. Det var imidlertid i Midtvestens stater, at Hans Adolf kom til at arbejde. Her virkede han som lægprædikant blandt især de danske indvandrere. Når han kom til en bebyggelse, samlede egnens folk for at lytte til

ham, og han var god til at udlægge teksten. Når bøn og prædiken var endt, fortalte han de tilstedeværende danskere om, hvad der skete i Danmark. Det var også populært, for Hans Adolf var godt orienteret, fordi han korresponderede med en række mennesker i det gamle land. Han forfattede og udgav en række kristne småskrifter, som han delte ud til alle interesserede. Pengene til sit underhold og til udgivelsen af skrifterne fik han ved at tage kortvarige jobs på savværker, møllerier og lignende virksomheder. Dette omvandrende liv skaffede ham mange venner og sikkert også mange oplevelser.

Efter godt ti år som omvandrende prædikant slog han sig i 1885 ned i Minneapolis i staten Minnesota. Her lejede han sig ind i et lille værelse, som han selv beskrev som særdeles velegnet, da det lå midt i huset, og han derfor havde små udgifter til varme, da den kom op gennem gulvet fra værelserne nedenunder. En landsmand skrev fra Amerika til Forballum i oktober 1896 og fortalte følgende om Hans Adolfs tilværelse i disse år: »Gode landsmænd! Det forundrer Dem vist, at jeg skriver disse linier. Jeg er godt kendt med Adolf. Han er en god ven af mig, så jeg var med ham henne at få sagerne ordnet. Han lever ene i et værelse, koger for sig selv. Han lever et stille og roligt liv. Han arbejder hver dag for sit udkomme, det er jo hårdt nok for ham, da tiderne er dårlige herovre. Han er jo færdig, men arbejder ærligt og flittigt om dagen og går til møder om aftenen, hvor der tales om livet efter dette. Han har mange venner herovre. Jeg er altid glad, når han kommer og besøger os. I være alle hilset fra jeres broders ven J. Finmand«.

Minderne og de sidste år

Hans Adolf sendte selv mange breve til familien i Forballum. Her kan man læse,

at hans tanker ofte kredsedde om den lykkelige barndom. Han mindedes især de mange mennesker, der færdedes hos naboen Niels Andersen, folketingsmand for enklaverne i perioden 1853-55. I Niels Andersens hus holdtes egnens folkelige møder på Christen Kolds tid. De fortsatte i den tid, Niels Andersen boede i Forballum. Det var sommermøderne, som Hans Adolf bedst kunne huske. Hans Adolf fortæller, hvor smukt det lød i sommeraftenen, når der blev sunget i haven, og børnene stod ved havegærdet og lyttede. Han kunne huske de fleste af dem, der var med til havemøderne, bl. a. Grundtvigs sønner og en række præster. Det bedste minde knyttede sig dog til en sommeraften, da han drev køerne ud på toften, og fru pastor Boisen fra Mjolden i Niels Andersens have sang solo »Agnethe stander på højenlofts bro«. Når han tænkte tilbage på studietiden, kom vennen Alfred Heering altid på tale.

I Minneapolis blev Hans Adolf meget interesseret i naturmedicin. Han strøede om sig med recepter, også i brevene til Forballum, hvor han nøje beskrev medikamenternes sammensætning og deres anvendelse. Han erkendte, at det bedste værn mod sygdom var forebyggelse. Derfor var han meget utilfreds med sine nye landsmænds levevis. De drak for voldsomt og slikkede for meget: »Man kan ikke se folk herovre, uden at de tygger på et eller andet. Jeg er glad for, at I ikke har noget konditori i Forballum«.

Han opdagede også, at han var i besiddelse af en magnetisk kraft, der bevirkede, at han ved strygninger kunne befri mennesker for smerter, især reumatiske lidelser og hovedsmerter. Denne evne i forbindelse med hans kendskab til naturmedicin bevirkede, at han fik stor søgning af folk, der søgte helbredelse for deres lidelser.

Skribentvirksomheden fortsatte han hele sit liv. Så sent som i 1912 skrev han,

at han netop havde oversat en bog af danskeren Jens Peter Hørdum. Bogen handlede om sand kvindelighed og konkluderede, at kvinderne skulle have ligeberettigelse og stemmeret. En af Hans Adolfs kvindelige bekendte sendte et eksemplar af denne bog til fru præsident Theodore Roosevelt. Præsidenten sendte nogen tid senere et egenhændigt underskrevet takkebrev. Hans Adolf glædede sig over det, for nu var to af hans bøger på præsidentens hylder.

I året 1913 afgik Hans Adolf Johansen ved døden, og den stedlige præst for den danske menighed, A. J. Tarpgaard, sendte i den forbindelse et brev til Broder Johansen i Forballum, der giver oplysninger om hans sidste år:

»Da jeg udtalte min beklagelse over, at jeg ikke havde vidst noget om hans sygdom og indlæggelse på hospitalet, blev der sagt mig, at han allerede da var så lidt ved sin forstand, at det ikke nyttede at tale med ham om åndelige ting. Deres broder var ikke kendt af ret mange, levede meget indesluttet; men han var velagtet af dem, som kendte ham. Han havde et lille værelse, der kun var meget tarveligt udstyret; men han ville ikke have det bedre. Han skrev en hel del, gik omkring og solgte koste, hvormed han tjente lidt. De, som kendte ham, siger, han var nobel, ædruelig og ærlig. Dog var han nærmest en særling, hvad De vel kender noget til hjemmefra. Hans religiøse begreber var noget forvirrede, nærmest spiritistiske. Nogle af hans nærmeste venner - særlig hørende til foreningen Dania - sørgede for, at han fik en ganske pæn begravelse. I så henseende kan De særligt takke N. P. Nielsen, 816 - 21. Av. Minneapolis, der på mange måder også i levende live var god mod den ensomme gamle mand. Det var også ham, der sørgede for, at Deres broder kom på hospitalet, så han blev godt hjulpet i de sidste dage, han levede...«.

Det sker – på nordslesvigske museer

Ny samlet udstilling af sønderjyske nødpenge på Sønderborg Slot

Ingen pengesedler er blevet vendt og drejet så meget som de slesvigske nødpenge fra årene op til Genforeningen. De er gang på gang blevet draget frem som enestående eksempler på tidens nationale agitation. Det er med rette, for de brogede små papirlapper synes udtømmelige for skjulte budskaber, symboler og gode historier fra en bevæget tid.

Nu er sedlerne igen kommet under lup. I forbindelse med nyopstillingen af den faste udstilling på Sønderborg Slot har museet valgt at gøre alle sønderjyske sedler tilgængelige for publikum. I de tilfælde, hvor det er muligt, fortælles historierne, der ligger bag.

Et eksempel: Bagsiden af en seddel fra Sottrup prydes udover et centralt felt med Vester Sottrup kirke af to tegninger, der selv hos garvede sønderjyske historikere må fremkalde panderynken. Den ene forestiller en fuldskægget ældre herre, og under portrættet står teksten: »Hjulmand Jørgensen 1848-50«. Den anden tegning viser en scene, hvor en mand fra en skorsten kaster mursten efter fire bevæbnede ryttere. Man undres: Hvad foregår der på tegningen, og hvem er egentlig denne hjulmand Jørgensen?

Ifølge optegnelser af gårdejer Jørgen Bonefeld i Sottrup fra starten af århundredet var hjulmanden (eller »æ gal jolle«) dansk spion under Treårskrigen - en rolle, han senere ofte og gerne berettede om. Scenen med murstenene gengiver en episode, hvor en tysk patrulje havde omringet hjulmandens gård ved Aaben-

raa Landevej i Vester Sottrup. Da flugt var udelukket, gemte spionen sig i gårdens skorsten. Enten faldt ventetiden ham for lang, eller også indså han situationens håbløshed, for snart dukkede han frem fra skorstenens top. Officeren i den tyske patrulje beordrede ham øjeblikkeligt ned, men med trusler om magtanvendelse lod spionen sig ikke skræmme. Han svarede, at skorstenen bestod af 500 mursten, som han ville bombardere patruljen med, hvis det skulle blive nødvendigt.

Ifølge Bonefelds optegnelser måtte officeren give sit æresord på, at der ikke ville ske hjulmanden noget, når blot han kom frivilligt ned. For at stadfæste eden hidkaldte hjulmanden fra skorstenen sin kone, så officeren kunne give hende hånden. Da hjulmanden havde forviset sig om, at denne formalitet var bragt i orden, kravlede han ned, rettede ryggen og overgav sig med ordene »Her er Hjulmanden!«. Efter flere timers forhør førtes han som fange til Slesvig by.

Så vidt historien bag Sottrup-sedlen. Den garvede numismatiker eller lokalhistoriker kender sandsynligvis til flere historier, som ikke er fortalt i udstillingen. Dem vil museet naturligvis gerne høre. Samlingen af nødpengesedler er for første afstemningszones vedkommende næsten komplet, og de få steder, hvor der er huller, er der indsat sort-hvide gengivelser. Museet på Sønderborg Slot håber med tiden at kunne præsentere publikum for en fuldstændig samling.

Axel Johnsen

- Museet på Sønderborg Slot**
13. dec. - 8. feb.: »Udstilling - installationer af Doris Bloom.« Arr. Sønderborg Kunstforening og Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder.
- Tønder Museum**
Indtil 23. dec.: »Binche og Malines Kniplinger« fra Tønder Museums egen samling. Sølvkammeret er genåbnet efter overstået ombygning.
- Drøhses Hus**
Indtil 31. dec.: Udstilling af Tønderkniplinger fra Tønder Museum. Ruth-Riis Hansens samlinger af kniplinger, kniplingshandler Anna Botilla Winthers mønsterprøver samt Esther Kászners privatsamling af kniplinger.
Museet er lukket i januar og februar.
- Sønderjyllands Kunstmuseum**
Udstilling om Sønderjyllands Kunstmuseums byggeprojekt - se dagspressen.
- Aabenraa Museum**
Indtil 31. dec.: Oldemors juletræ.
- Jacob Michelsens Gård**
6. - 7. dec.: Bageweekend og julehygge.
- Midtsønderjyllands Museum**
8. dec. - 19. dec.: Julestue.
- Haderslev Museum**
Indtil 9. marts: Kongeligt bryllup i Haderslev 1597. Om Christian IV's og Anne Cathrines bryllup på Haderslevhus. Kongelige fester i renæssancen og fyrstelig tilstedeværelse i Haderslev.
- I dec.: Nissens liv. Det lille væsen betragtes fra mange vinkler - ikke blot som et julefænomen.

I Synnerjylland er æ føjt!

Birgitte Hokkerup og Kirsten Sparvath: Karsten Thomsens liv og digtning. I Synnerjylland er æ føjt! Bov Lokalhistoriske Forlag. 1996. 108 sider illustreret. Pris: 125 kr.

I Synnerjylland er æ føjt! Karsten Thomsens sange. Kassetdebånd udgivet af Frøslevprojektet. Pris: 50 kr.

Bogen *I Synnerjylland...* er den første samlede præsentation af Frøslevdigteren og kromanen Karsten Thomsens produktion. En samling digte, lejlighedssange og indbydelser på vers til både bal og begravelser. Udgivelsen er et led i det såkaldte Frøslevprojekt, som også her i sommer har været i fokus med egnesspillet om Karsten Thomsen. Forfatterne skriver i indledningen, at hensigten har været »at lave en brugsbog, som skal kunne benyttes til at synge og spille de kendte melodier efter«. Teksterne er nedskrevet efter Karsten Thomsens originale notesbog, som findes på Bov Museum.

Efter en præsentation af personen Karsten Thomsen følger et afsnit om sproget og digtene. Her belyses bl. a. den betydning, som det danske sprog og dermed den danske sang havde i den tyske tid i Sønderjylland. Også Karsten Thomsens brug af sønderjysk dialekt i digtene omtales. Karsten Thomsens sange ses som en videreførelse af sangrepertoiret fra tiden omkring 1850, der bl. a. rummede sange som *Den gang jeg drog afsted* og *Længe nok har jeg bondepige været*. Dog må man vel sige, at KT's tone ofte er mindre bombastisk og væsentlig mere poetisk og humoristisk i sange som *I Synnerjylland* og *Law Jens kom hjem*.

Bogens hovedafsnit rummer selve sangene og digtene med indledende og forklarende kommentarer til hver enkelt sang/digt. Det er nok med velberåd hu, at forfatterne har udeladt egentlige noter, for derved at gøre bogen mere let tilgængelig; men indimellem ville det nu have været rart at kunne fordybe sig lidt i en kilde! Til gengæld kan forfatterne dække sig ind under en meget fyldig litteraturliste med oversigt over, hvad der findes af udgivelser med Karsten Thomsens sange og digte.

Efter de fyldige afsnit om sange og digte følger melodiasnittet. Det indledes med en ganske kort omtale af meloditraditionen i forbindelse med Karsten Thomsens sange. Her kunne man godt som sanghistorisk interesseret læser have tænkt sig lidt mere stof, lidt dybere bearbejdning af denne side af Karsten Thomsen-traditionen. Mange spørgsmål dukker op, når man ikke er lokal.

Den blå Sangbog omtales, og ligeledes omtales nogle af melodiernes komponister, de kendte; men hvem er mon J. H. Stunz og H. Hokkerup?

Herefter følger så selve melodierne. De står kun angivet med melodistemme, dvs. uden akkompagnement eller befiringer. Man må finde resten andetsteds, det er o.k. Ellers ville bogen blive mere omfattende, læs: dyrere. Men det gør, at hensigten med at skabe en brugsbog går lidt fløjten.

Disse sidste overvejelser lyder måske lidt knotte; men det skal ikke overskygge, at der er tale om en vældig fin bog, som absolut kan anbefales! Selvfølgelig er den del af et lokalt projekt, men bogen er ikke kun interessant for Frøslevboere. Den er helt sikkert også god at anskaffe sig, hvis man interesserer sig for sønderjysk kulturhistorie generelt eller mere specifikt for sønderjysk sang/musiktradition. Og til hjælp for os udenogns fra er der bagest en oversættelse af dialektordene i Karsten Thomsens tekster. Endelig er der også et herligt billedmateriale i bogen.

De er beskedne folk i Frøslev, og derfor oplyser bogen ikke, at der også i forbindelse med Frøslevprojektet er udgivet et bånd med nogle af Karsten Thomsens sange, indsunget af lokale sangere/sangkor.

Båndet består af i alt 18 numre, indsunget af bl. a. Padborg Sangkor, Frøslev Mandskor samt nogle solister og med Hanne Hokkerup på klaver og Jan Østergaard Nielsen på guitar.

Man kunne godt have ønsket sig lidt flere oplysninger om, hvor/hvornår optagelserne har fundet sted, hvem der dirigerer korene, hvem der har indspillet osv.; man kunne også have glædet sig over nogle overvejelser med

hensyn til melodivalget. Hvis projektet havde haft mere tid, flere penge osv., kunne der med fordel også have været arbejdet mere med optagelserne, så rumklangen kunne være blevet lidt mere ensartet; men bortset fra det er der tale om en ærlig og ukrukket indspilning med gode lokale kræfter, med sanglæde og respekt for traditionen. Karsten Thomsen bliver ikke glemt i Frøslev, og med disse to udgivelser har vi andre chancen for at lytte med og huske en spændende og vigtig personlighed i Sønderjyllands kulturhistorie.

Elsemarie Dam-Jensen

Kegnæs i nyere tid

Hans Bertelsen (red.). Kegnæs i nyere tid - en turistfører og sogneberetning. Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Kegnæs, 1996. 237 s., rigt ill. med tegninger. Pris: 169 kr.

I 1965 udkom bogen »Kegnæs 1615-1965«, der beskrev det lille sogns historie fra oldtid til nutid. Den lokalhistoriske forening har med denne nye bog ønsket at beskrive, hvordan den almindelige samfundsudvikling siden har berørt Kegnæs. Landbrugets udvikling imod færre og større gårde, turismens indtog, kommunalreformen, erhvervslivets udvikling, skolevæsenet og foreningslivet skildres af en lang række forfattere, både gennem større oversigtsartikler og gennem en beskrivelse af enkelte gårde, virksomheder eller campingpladser, hyppigt af indehaveren selv. Desuden er der nogle turbeskrivelser og en dramatisk fortælling om højvande, digebrud og snestorm i december 1978. Ideen med at beskrive et lokal-samfunds nyeste historie er indlysende rigtig, og det lykkes - trods det lidt rodede indtryk - i vid udstrækning at beskrive de radikale forandringer, som Kegnæs har gennemlevet i de sidste 30 år.

lsm

Skærbæk kommune

H. E. Sørensen: »Skærbæk kommune i gamle billeder. Fastlandssognene«. Forlaget Melbyhus 1997. Pris: 180 kr.

Billeder fra »gamle dage« er altid godt stof. Billederne præsenterer os for »virkeligheden« på en umiddelbar måde. Vi kan »se« lokalsamfundet uden forfatteren som formidler af lokal-samfundets fortid. Det ynder vi da gerne at tro. Og, hvad der måske er lige så vigtigt for de

lokale læsere, de vækker minder på en helt anden måde end teksten. Vi tænker tilbage til stedet og de personer, som befolkede stedet. Vores erindringer når måske ikke så langt tilbage i tiden, men vi husker måske tilbage til et fixpunkt i vores eget liv, hvor stedet så anderledes ud end i dag og det tidspunkt, billedet beskriver.

Det er formentlig en af forklaringerne på, at vi ser så mange »billedbøger« på det lokalhistoriske marked i disse år. Den foreløbig seneste kommer fra H. E. Sørensen, der i billedbogen »Skærbæk kommune i gamle billeder. Fastlandssognene« har fastholdt kommunens historie i billeder. Sogn for sogn præsenteres læseren for gader, huse og sognets andre kulturelementer, der på forskellig vis har en historie. Tidsmæssigt ligger tyngdepunktet i tiden omkring århundredskiftet og de første årtier af det tyvende århundrede. H. E. Sørensen er tydeligvis på hjemmebane i bogen, der er fyldt med store og små detaljer, som viser hans betydelige kendskab til kommunens historie. Det fremgår også af de mange personer, som optræder i bogen. Det ville derfor have glædet den voksende skare af slægtsforskere og øget bogens værdi som håndbog, hvis H. E. Sørensen havde forsynet bogen med et personregister.

H. E. Sørensen har valgt at præsentere læseren for ikke mindre end godt 400 billeder på 156 sider. Når man udgiver en så billedmættet bog, er det vigtigt, at billederne er valgt med omhu, og at de er godt gengivet i bogen. Der er mange rigtig gode og sjældne billeder imellem. Billedet af vejmanden i færd med at slå skærver (s. 47) finder man ikke i alle arkiver, ligesom teglværksarbejderne i gang med at grave ler (s. 76). H. E. Sørensen har virkelig gennempløjet arkivet for at finde unika. Men der er for mange og for små billeder på for lidt plads. Og de er desværre ofte gengivet for dårligt. Det er ikke H. E.'s skyld. Det er trykkeriet, der har trukket kontrasterne i billederne så hårdt op, at detaljerne i mange af billederne er forsvundet som dug for solen. Trykkeriet har prioriteret kontrasterne frem for gråtonerne mellem sort og hvidt, som ellers er med til at give billederne nuancer, karakter og fylde.

»Skærbæk kommune i gamle billeder« er fyldt med lokalhistoriske godbidder og indsigt, men bogen skæmmes desværre af for mange dårlige billedgengivelser.

kf

Udvandringsagenterne

Masseudvandringens epoke lå i sidste halvdel af forrige århundrede, hvor ca. 50 mill. mennesker fra hele Europa forlod den gamle verden for at søge lykken oversøisk. De fleste tog til Nordamerika, andre til Sydamerika, Australien eller Asien. Alene fra Nordslesvig regner man med en udvandring på omkring 50.000 i perioden op til århundredskiftet.

Men hvorledes blev denne enorme trafik egentlig organiseret? Hvad gjorde daglejer Hans Lassen, når han nu havde besluttet sig for at udvandre? Han gjorde dybest set som hans efterkommere ville gøre den dag i dag: Han henvendte sig til et autoriseret »rejsebureau«, en udvandringsagent for at indhente tilbud.

Skridtet ind over dørtærsklen til udvandringskontoret følte af mange utvivlsomt som det første, og altafgørende skridt på den lange rejse til det ukendte. Mentalt var rejsen dog ofte påbegyndt måneder eller år i forvejen: Oplysninger om det nye land fik man enten gennem breve fra udvandrede familiemedlemmer, venner og bekendte eller mere generelt gennem de eventyrlige beretninger og myter om det forjættede land og de store muligheder. I denne sammenhæng spillede udvandringsagenternes tillokkende annoncer og pjecer, prospekter og bøger bestemt ikke en uvæsentlig rolle.

Oftede kunne det betale sig at indhente tilbud fra flere sider. Konkurrencen på udvandringsmarkedet var efter dampskibsrederierne for alvor overtog transporten fra slutningen af 1860'erne, benhård. Særligt de store engelske og tyske rederier dominerede markedet, med Cunnard -, Inman - og Allan Lines blandt de førende engelske og HAPAG og Norddeutscher Lloyds blandt de tyske. Men også amerikanske rederier som Red Star og American Lines, gjorde sig gældende på markedet. Typisk gik turen fra Nordslesvig ned over Hamborg eller Bre-

men, hvorfra man kunne sejle direkte til f.eks. New York eller Brasilien. Betød pengepung, tidspunkt eller temperament at valget faldt på et engelsk rederi, skulle man som oftest først den indirekte vej over Hull - Liverpool, inden man begav sig ud på den endelige tur over Atlanten. En tredje mulighed var turen til København, hvorfra man kunne tage det danske Tingvalla-rederi direkte til Amerika.

Udvandringskontorerne lå rundt om i landet i de større byer. Typisk drejede det sig om underagenter, der som en bibeskæftigelse ved siden af den almindelige handel som f.eks. købmand, værtshusholder, vinhandler eller håndværker, havde et udvandringsagentur. Dette var naturligvis ganske formålstjenligt, for på den måde var salgsnettet og troværdigheden lagt ud til forretninger, der i forvejen var i kontakt med befolkningen. De enkelte udvandringsagenter var i kommission hos rederierne: Foruden et fast honorar fik de provision for hver solgt billet.

Agenterne var også ofte leveringsdygtige i det man kunne kalde »udvandringsudstyr«. Udvandrede man på emigrantklassen, dvs. tredje klasse, skulle man selv medbringe sengetøj, madrasser, bestik, tallerkner, krus etc. til overfarten. På skibet fik man blot anvist en »køje«, dvs. en åben kasse på typisk 1,80 x 1,80 m., som man kunne risikere at måtte dele med op til fem andre personer. Maden ombord blev tilberedt centralt og blev bragt ned på mellemdækket i store spande, hvorfra der blev øst over i de medbragte blyktallerkner. Turen på mellemdækket var ingen fornøjelsesrejse, og for mange endda en ganske ubehagelig oplevelse. Ikke så få breve beskriver således overfarten i bunden af skibet som både trang og uhumsk. - Ikke mindst når der var søgang!

Leif Nielsen